

Interactie Communicatie Beeldcoachen

ICB-opleiding

Cursistenmap

Expertise & Innovatie

K E N
T A
L I S

Koninklijke
Kentalis

Samen sterk in communicatie

Interactie Communicatie Beeldcoachen

Algemeen Adres

Koninklijke Kentalis
Theerestraat 42
5271 GD Sint-Michielsgestel
T 073-558 81 11
F 073-551 21 57

www.kentalis.nl

Inhoudsopgave

1	Bijeenkomst 1 – Communicatie op individueel niveau	6
2	Bijeenkomst 2 – Communicatie op individueel niveau	6
3	Bijeenkomst 3 – Experts coachen met beelden op individueel niveau.....	7
4	Bijeenkomst 4 – Experts coachen met beelden op individueel niveau.....	8
5	Bijeenkomst 5 – Experts coachen met beelden op individueel niveau.....	8
6	Bijeenkomst 6 – Communicatie op groepsniveau	9
7	Bijeenkomst 7 – Experts coachen op groepsniveau.....	10
8	Bijeenkomst 8 – Experts coachen op groepsniveau.....	10
9	Bijeenkomst 9 - Experts coachen op groepsniveau	11
10	Bijeenkomst 10 - Experts coachen op groepsniveau.....	11
11	Bijeenkomst 11 - Activerend kennis toevoegen	12
12	Bijeenkomst 12 - Activerend kennis toevoegen	13
13	Bijeenkomst 13 - Activerend kennis toevoegen	14
14	Bijeenkomst 14 - Beelden analyseren met kinderen.....	14
15	Bijeenkomst 15 - Beelden analyseren met kinderen.....	15
16	Bijeenkomst 16 - Beelden analyseren met kinderen.....	15
17	Bijeenkomst 17 - Beelden analyseren met kinderen.....	16
18	Bijeenkomst 18 - Effectief gesprekken voeren.....	16
19	Bijeenkomst 19 - Effectief gesprekken voeren en presentatie.....	17
19.1	Huiswerkopdracht vooraf aan bijeenkomst 20	17
20	Bijeenkomst 20 - Presentatie	18

Inleiding

Je gaat starten met de 'Interactie Communicatie Beeldcoachen (ICB)-opleiding'. Gedurende twintig bijeenkomsten ga je leren hoe je door middel van een kort coachingstraject experts en kinderen aan de hand van beelden concrete handvatten aan kunt reiken voor een optimale afstemming met elkaar. Aan de hand van opnames van eigen werk leer je een interactiepatroon te hanteren om zo als beeldcoach een handvat te hebben voor een bewuste en goed afgestemde interactie en communicatie. Tevens leer je toegevoegde kennis uit kijkwijzers en speciaal ontwikkelde kennisdocumenten in het eigen handelen te integreren.

In deze cursistenmap tref je al het basismateriaal aan dat je nodig hebt om dit vorm te kunnen geven. Deze map is opgebouwd uit een aantal onderdelen, achter ieder tabblad tref je een inhoudsopgave aan en de bijbehorende materialen.

Bij je inschrijving krijg je ook de beschikking over een digitale cursistenmap in de leeromgeving. Daarin tref je dezelfde onderdelen aan en nog een extra onderdeel met bijlages. Via deze digitale map kan je alle documenten, indien gewenst, downloaden.

Voor wie?

Deze cursus is ontwikkeld voor professionals in zorg en onderwijs die een coachende taak hebben in het primair proces bijvoorbeeld leerkrachten, intern begeleiders, ambulant begeleiders, pedagogisch medewerkers, logopedisten, orthopedagogen, psychologen, wijkteamgeneralisten en specialisten, jeugdzorgmedewerkers, ouderbegeleiders, maatschappelijk werkers et cetera.

Leerdoel van de opleiding

De beeldcoach beschikt na afloop van deze opleiding over voldoende kennis en vaardigheden om experts in onderwijs en zorg te kunnen coachen met gebruik van beeldmateriaal uit de dagelijkse praktijk.

De cursusopzet

De cursus is als volgt opgezet: tijdens twintig klassikale bijeenkomsten (2,5 u) werk je aan vier werkvormen.

Voorwaarden voor deelname

Om deel te kunnen nemen aan deze cursus is het van belang dat je beschikt over de mogelijkheid om experts en/ of kinderen gedurende de cursus te kunnen coachen en van deze coaching ook beeldopnames te maken.

Beoordeling

Je hebt deze cursus behaald als je:

- Tachtig procent aanwezig bent geweest.
- Aan alle opdrachten voldaan hebt.
- Een eindpresentatie gegeven hebt over je leerproces.

Groepsgrootte

Maximaal vier deelnemers.

Docenten

- Jessie Hagemeijer
- Marije van Hoeckel
- Rian Bosma
- Daan Hoogenberk.

1 Bijeenkomst 1 – Communicatie op individueel niveau

Werkvorm 1

- 4 opnamen en 3 reviews

Leerdoelen

Aan het eind van de eerste bijeenkomst ben je in staat om:

- te benoemen wat ICB is en hoe het een plaats krijgt in het werkveld.
- uit te leggen welke definities van interactie en communicatie worden gehanteerd.
- uit te leggen wat het uitgangspunt van ICB met het kind centraal betekent.
- te benoemen wat de interactievaardigheden van interactie zijn.
- de contactdoelen in de beelden te herkennen en te benoemen.

Lesprogramma

Onderwerp	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> • Uitleg over Interactie Communicatie Beeld coachen (ICB) in het algemeen • Uitleg over ICB in het eigen werkveld • Doornemen en uitleg van het cursistenmateriaal op de leeromgeving • Uitleg over de aanschaf van opnameapparatuur en een externe harde schijf (De beeldcoach in opleiding bewaart alle beelden van de eigen begeleiding). • Cursisten benoemen wat zij verstaan onder interactie en communicatie • De definities van interactie en communicatie in de map • Uitleg over de ICB werkvormen • Uitleg over het uitgangspunt van ICB met het kind centraal • Herkennen van contactdoelen en interactievaardigheden in de voorbeeld dvd • Huiswerkopdracht doornemen	<ul style="list-style-type: none"> • Kijkwijzer - Uitleg ICB • Het cursistenmateriaal • Definities van interactie en communicatie in de theoretische onderbouwing • Voorbeeld dvd • Kijkwijzer - Contactdoelen en interactievaardigheden • Poster Kijkwijzers • Werkvormen

2 Bijeenkomst 2 – Communicatie op individueel niveau

Werkvorm 1

- 4 opnamen en 3 reviews

Leerdoelen

Aan het eind van de tweede bijeenkomst ben je in staat om:

- de microanalyse te oefenen.
- te reflecteren op eigen interactie.
- een koppeling te maken tussen de beelden van interactie en de Kijkwijzer - Contactdoelen en interactievaardigheden.

Lesprogramma

Onderwerp	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> • Vragen beantwoorden over het gelezen materiaal en over de planning • Vragen beantwoorden over de privacy en de afspraken in het protocol • Uitleg over het maken van opnamen, het opslaan van beelden • Uitleg over het werken met de Kijkwijzer - Uitleg ICB • Uitleg over Kijkwijzer - Microanalyse (versie coachen en versie kind-expert) • Voorbeeld docent: Wat is microanalyseren • Oefenen met het microanalyseren van het beeldmateriaal van de beeldcoaches • Uitleg over hoe je de essentie van ICB bespreekt vanuit het kind centraal • Uitleg over het verschil tussen pedagogische doelen, behandelplan doelen, didactische doelen en contactdoelen • Uitleg over 'Welke contactdoelen gun je het kind in beeld?' • Huiswerkopdracht doornemen 	<ul style="list-style-type: none"> • Beelden van interactie met het kind en jij zelf als beeldcoach • Protocol videogebruik • Kijkwijzer - Uitleg ICB • Kijkwijzer - Contactdoelen en interactievaardigheden • Kijkwijzer - Microanalyse coachen • Uitleg over Kijkwijzer - Microanalyse kind-expert

3 Bijeenkomst 3 – Experts coachen met beelden op individueel niveau

Werkvorm 1

- 4 opnamen en 3 reviews

Leerdoelen

Aan het eind van de derde bijeenkomst ben je in staat om:

- de experts uit te leggen hoe zij bewust interactievaardigheden kunnen inzetten om contactdoelen te bereiken aan de hand van jouw beelden met het kind.
- beelden van de expert en het kind te analyseren.
- de kracht van de expert te benoemen.
- bruikbare fragmenten te selecteren.

Lesprogramma

Inhoud	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> • Analyse van de gekozen fragmenten over de uitleg van de contactdoelen 	<ul style="list-style-type: none"> • Kijkwijzer - Uitleg ICB • Kijkwijzer - Nulmeting

Inhoud	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> • Uitleg over het gebruik van de Kijkwijzer - Nulmeting • Analyseren van de beelden van de expert met het kind • Contactdoel formuleren • Interactievaardigheden herkennen en benoemen • Kracht van de expert benoemen • Selecteren van de bruikbare fragmenten van 10 minuten naar 3 minuten • Microanalyses maken van de kansmomenten • Huiswerkopdracht doornemen 	<ul style="list-style-type: none"> • Kijkwijzer - Contactdoelen en interactievaardigheden • Beelden van de expert met het kind

4 Bijeenkomst 4 – Experts coachen met beelden op individueel niveau

Werkvorm 1

- 4 opnamen en 3 reviews

Leerdoelen

Aan het eind van de vierde bijeenkomst ben je in staat om:

- coachende vaardigheden bewust in te zetten.
- de eerste review vorm te geven over het werken aan contactdoelen.
- te reflecteren op je eerste review
- beelden van de expert en het kind te analyseren.

Lesprogramma

Inhoud	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> • Uitleg van de Kijkwijzer - Coachende vaardigheden, Kijkwijzer - Microanalyse coachen, Kijkwijzer - Microanalyse kind-expert • Beelden van de review analyseren met de Kijkwijzer - Coachende vaardigheden • Uitleg over de Poster Kijkwijzers die uitgereikt worden aan de experts • Bruikbare fragmenten zoeken voor beeld-voor-beeld-analyse • Voorbereiden van review 2 met behulp van het Poster Kijkwijzers • Huiswerkopdracht doornemen 	<ul style="list-style-type: none"> • Beelden van de review 1 • Beelden van de expert met het kind (opname 3) • Poster Kijkwijzers • Kijkwijzer - Microanalyse coachen • Kijkwijzer - Microanalyse kind-expert

5 Bijeenkomst 5 – Experts coachen met beelden op individueel niveau

Werkvorm 1

4 opnamen en 3 reviews

Leerdoelen

Aan het eind van de vijfde bijeenkomst ben je in staat om:

- te reflecteren op eigen coachende vaardigheden.
- krachtmomenten en kansmomenten te formuleren met betrekking tot de interactie en communicatie met het kind.
- te oefenen met het coachen met de Poster Kijkwijzers.

Lesprogramma

Inhoud	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> • Uitleg Kijkwijzer - Aandachtsspanne en Kijkwijzer - Kenmerken en kansen • De selectie van beelden laten zien die je gekozen hebt om met de expert te bekijken. • Selecteren van de bruikbare fragmenten voor beeld-voor-beeld-analyse. • Analyseren van review 2 aan de hand van de Kijkwijzer - Coachende vaardigheden • Voorbereiden van de derde review met Poster Kijkwijzers als kader • Huiswerkopdracht doornemen	<ul style="list-style-type: none"> • Beelden van interactie tussen de expert en het kind (opname 4) • Kijkwijzer - Coachende vaardigheden • Kijkwijzer - Aandachtsspanne • Kijkwijzer - Kenmerken en kansen • Poster Kijkwijzers • Beelden van review 2

6 Bijeenkomst 6 – Communicatie op groepsniveau

Werkvorm 2

- 3 opnamen en 3 reviews

Leerdoelen

Aan het eind van de zesde bijeenkomst ben je in staat om:

- te coachen vanuit de kracht van de expert.
- uit te leggen hoe je kunt werken met de Kijkwijzer - Op groepsniveau.
- aandachtspunten en leerdoelen te formuleren met betrekking tot de interactie en communicatie met het kind in de groep.
- bruikbare fragmenten te selecteren.

Lesprogramma

Inhoud	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> • Beelden analyseren review 3 en het afronden van werkvorm 1 • Uitleg over werkvorm 2 • Analyseren van de oefenopname in de groep • Uitleg over het maken van een bruikbare	<ul style="list-style-type: none"> • Beelden van review 3 • Kijkwijzer - Coachende vaardigheden • Oefenopname in de groep • Kijkwijzer - Op groepsniveau • Kijkwijzer - Uitleg ICB

Inhoud	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> opname van communicatie in de groep • Uitleg over het werken met de Kijkwijzer - Op groepsniveau • Huiswerkopdracht doornemen 	

7 Bijeenkomst 7 – Experts coachen op groepsniveau

Werkvorm 2

- 3 opnamen en 3 reviews

Leerdoelen

Aan het eind van de zevende bijeenkomst ben je in staat om:

- interactievaardigheden te herkennen met betrekking tot de interactie en communicatie in de groep.
- uit te leggen hoe experts kunnen differentiëren in het contact met de groep.
- bruikbare fragmenten te selecteren.
- kracht- en kansmomenten te benoemen.

Lesprogramma

Inhoud	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> • Analyseren van de beelden van de groep • Kracht van de expert benoemen aan de hand van de Kijkwijzer - Op groepsniveau • De kracht van de expert in de beelden benoemen • Fragmenten kiezen voor beeld-voor-beeld-analyse van krachtmomenten en van kansmomenten • Voorbereiden van de eerste review met de Kijkwijzer - Op groepsniveau • Huiswerkopdracht doornemen 	<ul style="list-style-type: none"> • Beelden van de expert in de groep (opname 1) • Kijkwijzer - Op groepsniveau

8 Bijeenkomst 8 – Experts coachen op groepsniveau

Werkvorm 2

3 opnamen en 3 reviews

Leerdoelen

Aan het eind van de achtste bijeenkomst ben je in staat om:

- interactie op groepsniveau te analyseren.
- te coachen met beelden van interactie op groepsniveau.
- te reflecteren op coachende communicatie.
- te benoemen hoe er gewerkt kan worden met de Kijkwijzer - Op groepsniveau.

Lesprogramma

Onderwerp	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> • Beelden analyseren van review 1 met de Kijkwijzer - Coachende vaardigheden • Uitleg over het differentiëren in het contact met kinderen • Uitwisseling over het werken met beelden in de groep en het resultaat dat je kunt bereiken • Voorbereiden van review 2 met de Kijkwijzer - Op groepsniveau • Huiswerkopdracht doornemen 	<ul style="list-style-type: none"> • Beelden van review 1 • Kijkwijzer - Coachende vaardigheden • Kijkwijzer - Op groepsniveau.

9 Bijeenkomst 9 - Experts coachen op groepsniveau

Werkvorm 2

- 3 opnamen en 3 reviews

Leerdoelen

Aan het eind van de negende bijeenkomst ben je in staat om:

- kwaliteiten en valkuilen bij de expert te ontdekken.
- uit te leggen hoe je tijdens de uitvoering van ICB activerende vragen kunt stellen.
- de begeleiding planmatig op te bouwen.
- te werken met de Kijkwijzer - Balans tussen taak en communicatie'.

Lesprogramma

Onderwerp	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> • Uitleg over de reflectieve cyclus van Korthagen • Microanalyses maken aan de hand van de Kijkwijzer - Op groepsniveau. • De kracht van de expert centraal zetten • Uitleg over de balans tussen de taak en de communicatie. • Uitleg over het stellen van activerende vragen die bij de fasen van de reflectieve cyclus horen • Voorbereiden van review 3 en de afronding van werkvorm 2 • Huiswerkopdracht doornemen 	<ul style="list-style-type: none"> • Reflectieve cyclus van Korthagen • Beelden van interactie in de groep(opname 3) • Kijkwijzer - Op groepsniveau • Kijkwijzer - Balans tussen taak en communicatie

10 Bijeenkomst 10 - Experts coachen op groepsniveau

Werkvorm 2

- 3 opnamen en 3 reviews

Leerdoelen

Aan het eind van de tiende bijeenkomst ben je in staat om:

- te benoemen hoe je de experts kunt laten ontdekken waar hun eigen kracht zit.
- hoe je op een effectieve wijze de ander kunt empoweren.
- te reflecteren op je eigen coachende vaardigheden.
- op een activerende wijze te werken met de Kijkwijzer - Op groepsniveau.

Lesprogramma

Onderwerp	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> • Vragen beantwoorden over het artikel • Beelden analyseren van coachende vaardigheden • Uitwisseling over het coachen van experts op individueel en groepsniveau • Uitwisseling over het stellen van de goede vragen • Uitleg over het geven van zelfvertrouwen in het afstemmen op het kind vanuit dat wat er al is. (empoweren) 	<ul style="list-style-type: none"> • Beelden van review 3 • Kijkwijzer - Coachende vaardigheden • 'De goede vragen' uit het boek van John Whitmore
<ul style="list-style-type: none"> • Uitleg over het coachen binnen Kentalis met ICB 1 en ICB 2 trajecten • Huiswerkopdracht doornemen 	<ul style="list-style-type: none"> • Mapjes van ICB 1 en 2

11 Bijeenkomst 11 - Activerend kennis toevoegen

Werkvorm 3

- 2 opnamen en 2 reviews

Leerdoelen

Aan het eind van de elfde bijeenkomst ben je in staat om:

- de kennis uit de theoretische kaders te verwerken in het communicatieprofiel.
- gerichte kennis over het kind in het communicatieprofiel te verwerken.
- het gebruik van het communicatieprofiel uit te leggen.

Lesprogramma

Onderwerp	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> • Uitleg over de Kijkwijzer - Activerend kennis toevoegen • Uitleg Kijkwijzer - Kenmerken en kansen • Vragen beantwoorden over de inhoud van ICB 1 en 2 • Oefenen van de wijze waarop je activerend kennis toevoegt aan de hand van de beelden • Uitleg over het kiezen uit het aanbod van theoretische kaders • Uitleg over het werken met de theoretische kaders • Uitleg over het communicatieprofiel en het invullen daarvan • Uitleg over het invullen van formulier communicatieve mogelijkheden • Huiswerkopdracht doornemen 	<ul style="list-style-type: none"> • Communicatieprofiel • Communicatieve mogelijkheden • Kijkwijzer - Kenmerken en kansen • Beelden van een kringgesprek • Activerend kennis toevoegen • Kijkwijzer - Activerend kennis toevoegen • ICB bij TOS • ICB bij D/SH • Samenvatting ICB bij TOS • ICB in groepssituaties • Gedragkundig kader

12 Bijeenkomst 12 - Activerend kennis toevoegen

Werkvorm 3

2 opnamen en 2 reviews

Leerdoelen

Aan het eind van de twaalfde bijeenkomst ben je in staat om:

- het communicatieprofiel in te vullen.
- te werken vanuit de theoretische kaders.
- beelden te analyseren van interactie tussen de expert en het kind.
- te coachen met de beelden en het communicatieprofiel als kader.

Lesprogramma

Onderwerp	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> • Analyseren van beelden van het kind en de expert • Uitleg over activerend kennis toevoegen vanuit het communicatieprofiel • Oefenen van de wijze waarop je activerend kennis toevoegt met het communicatieprofiel als kader. • Uitleg over de samenwerking met een inhoudsexpert • Uitleg over de rol van de ICB'er als procesbegeleider • Huiswerkopdracht doornemen 	<ul style="list-style-type: none"> • Beelden van communicatie in de groep • Het ingevulde communicatieprofiel • ICB bij TOS • ICB bij D/SH • Samenvatting ICB bij TOS • Gedragkundig kader

13 Bijeenkomst 13 - Activerend kennis toevoegen

Werkvorm 3

2 opnamen en 2 reviews

Leerdoelen

Aan het eind van de dertiende bijeenkomst ben je in staat om:

- op een activerende wijze kennis toe te voegen aan de hand van beelden.
- te benoemen hoe gewerkt wordt volgens de Kijkwijzer - Activerend kennis toevoegen.
- met het communicatieprofiel te werken.

Lesprogramma

Onderwerp	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> • Analyseren wanneer er kansmomenten zijn om het communicatieprofiel actief in te zetten • Voorbereiden van review 2 met de Kijkwijzer - Activerend kennis toevoegen deel 2 • Uitleg over het analyseren van beelden met kinderen Werkvorm 4 • Beelden van werkvorm 4 • Oefenen van het voeren van de twee gesprekjes in een rollenspel • Huiswerkopdracht doornemen	<ul style="list-style-type: none"> • Het ingevuld Communicatieprofiel • Kijkwijzer - Activerend kennis (deel Tijdens volgende bijeenkomst) • Kijkwijzer - Voor het kind • Kijkwijzer - Dagelijkse praktijk • Voorbeeld dvd

14 Bijeenkomst 14 - Beelden analyseren met kinderen

Werkvorm 4

2 opnamen en 4 reviews

Leerdoelen

Aan het eind van de veertiende bijeenkomst ben je in staat om:

- gesprekken te voeren waarin je het kind centraal zet.
- keuzes te maken van relevante fragmenten uit opnamen.
- te benoemen hoe je met de Kijkwijzer - Voor het kind werkt.

Lesprogramma

Onderwerp	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> • Uitleg Kijkwijzer - Uitleg ICB voor het kind • Analyseren van de beelden van de twee gesprekjes • Uitleg over het gebruik van de Kijkwijzer - Voor het kind • De beelden van werkvorm 4 • Voorbereiden van review 1 met de Kijkwijzer - Voor het kind • Huiswerkopdracht doornemen 	<ul style="list-style-type: none"> • Beelden van de twee gesprekjes met het kind • Kijkwijzer - Voor het kind • Kijkwijzer - Uitleg ICB voor het kind • Voorbeeld dvd

15 Bijeenkomst 15 - Beelden analyseren met kinderen

Werkvorm 4

- 2 opnamen en 4 reviews

Leerdoelen

Aan het eind van de vijftiende bijeenkomst ben je in staat om:

- te microanalyseren met de Kijkwijzer - Voor het kind.
- gesprekjes te voeren waar het kind op kan reflecteren.
- bewustwording bij het kind op gang te brengen.
- het kind te laten formuleren wat haar helpt in het contact met haar omgeving.

Lesprogramma

Onderwerp	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> • Analyse van de review met het kind aan de hand van de Kijkwijzer - Coachende vaardigheden • Uitleg over de Kijkwijzer - Dagelijkse praktijk • Uitleg over het analyseren van beelden van de dagelijkse praktijk • Voorbereiden van review 2 door in opname 2 te zoeken naar bruikbare fragmenten • Huiswerkopdracht doornemen 	<ul style="list-style-type: none"> • Kijkwijzer - Coachende vaardigheden • Kijkwijzer - Voor het kind • Kijkwijzer - Dagelijkse praktijk • Beelden van opname 2

16 Bijeenkomst 16 - Beelden analyseren met kinderen

Werkvorm 4

- 2 opnamen en 4 reviews

Leerdoelen

Aan het eind van de zestiende bijeenkomst ben je in staat om:

- het kind te activeren.
- het kind centraal te zetten tijdens de review.

- keuzes te kunnen maken uit relevante beelden van opnamen in de dagelijkse praktijk.
- te werken met de Kijkwijzer - Dagelijkse praktijk.

Lesprogramma

Onderwerp	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> • Analyse van de beelden met voorbeelden van de wijze waarop je het kind centraal zet en activeert • uitleg over de vertaalslag van de twee ingevulde Kijkwijzers naar de expert • Voorbereiden van review 3 door de relevante fragmenten te kiezen met de Kijkwijzer - Dagelijkse praktijk • Huiswerkopdracht doornemen 	<ul style="list-style-type: none"> • Beelden van de review • Kijkwijzer - Coachende vaardigheden • Kijkwijzer - Dagelijkse praktijk • Kijkwijzer - Voor het kind

17 Bijeenkomst 17 - Beelden analyseren met kinderen

Werkvorm 4

2 opnamen en 4 reviews

Leerdoelen

Aan het eind van de zeventiende bijeenkomst ben je in staat om:

- te reflecteren op coachende vaardigheden.
- het kind de vertaalslag te laten maken van wat zij ontdekt heeft.
- te coachen met beelden en daarbij kijkwijzers te gebruiken.
- om de ander centraal te zetten in communicatie.
- te benoemen wat jouw kracht is als coach van experts en kinderen.

Lesprogramma

Onderwerp	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> • Analyseren van de beelden van de review aan de hand van de Kijkwijzer - Coachende vaardigheden • Benoemen van de kracht van het coachen van experts en kinderen • Voorbereiden review met het kind en de ouders • Uitleg over de rol van de beeldcoach als procesbegeleider tijdens de vertaalslag naar ouders. • Huiswerkopdracht doornemen 	<ul style="list-style-type: none"> • Beelden van de review • Kijkwijzer - Coachende vaardigheden • Ingevulde Kijkwijzer - Voor het kind • Ingevulde Kijkwijzer - Dagelijkse praktijk • Voorbeeld dvd

18 Bijeenkomst 18 - Effectief gesprekken voeren

Leerdoelen

Aan het eind van de achttiende bijeenkomst ben je in staat om:

- planmatig te reflecteren op eigen gespreksvoering.
- het verschil tussen activeren, compenseren en toevoegen te benoemen.
- te benoemen hoe je een effectief gesprek kunt opbouwen.

Lesprogramma

Inhoud	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> • Beelden analyseren van review 4 • Uitleg over de opbouw van een gesprek en het functionele doel • Oefenen met het formuleren van het functionele doel van een gesprek • Maak een keuze uit een gespreksvaardigheid die je wilt gaan oefenen. • Huiswerkopdracht doornemen	<ul style="list-style-type: none"> • Beelden van review 4 • Kijkwijzer - Opbouw van een gesprek

19 Bijeenkomst 19 - Effectief gesprekken voeren en presentatie

Leerdoelen

Aan het eind van de negentiende bijeenkomst ben je in staat om:

- te reflecteren op eigen interactievaardigheden.
- te coachen met beelden op verschillende niveaus.
- te reflecteren op de wijze waarop je een gesprek opbouwt.
- te beschrijven wat je groei is geweest tijdens de ICB-opleiding

Lesprogramma

Onderwerp	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> • Analyse van de beelden van het algemeen begeleidingsgesprek • Voorbereiden van de presentaties • Mondeling terugblikken op de opleiding • Huiswerkopdracht doornemen	<ul style="list-style-type: none"> • Opname van een algemeen begeleidingsgesprek • Beelden die gebruikt worden tijdens de presentatie • Reflectieverslagen

19.1 Huiswerkopdracht vooraf aan bijeenkomst 20

Wat moet je doen?

Geef tijdens bijeenkomst 20 een presentatie van 20 minuten.

Vorbereiding presentatie

Als cursist bereid je zelf de certificering voor: selectie van videofragmenten en wat er ter sprake komt in de mondelinge toelichting. Denk eraan dat de beelden vaak meer zeggen dan woorden, laat deze dan ook spreken.

Bedenk van tevoren op welke wijze de aanwezigen tijdens je presentatie betrokken gaan worden. Stem het verhaal af op de ander. Het is handig om de werkbladen bij de hand te hebben.

De presentatie

De presentatie bestaat uit twee onderdelen:

- 1 analyse van de beelden
- 2 mondelinge toelichting van je persoonlijke groei

Selecteer korte fragmenten die je in de presentatie wilt laten zien. Neem elk fragment twee keer achter elkaar op: één keer om het hele fragment te laten zien en één keer voor de micro-analyse. Monteer in totaal maximaal 10 minuten beeld achter elkaar. De beelden presenteer je tijdens de certificering, je licht ze mondeling toe. Laat bij het bespreken van de fragmenten altijd eerst een stilstaand beeld zien. Licht daarna toe waarom je het fragment laat zien, wat de situatie is en welke personen te zien zijn.

Je begint de beelden met het (micro)analyseren van een interactiemoment tussen jezelf en een kind of een expert en een kind. Hierbij maak je gebruik van het Werkblad - Contactdoelen en interactievaardigheden en de andere ICB werkbladen. Vervolgens laat je in een aantal korte fragmenten zien welke ontwikkeling je hebt doorgemaakt tot cursist. Laat korte fragmenten zien van de 3 verschillende experts die je hebt geschoold. Hierbij komen sterke kanten van jezelf en de leerpunten tijdens de opleiding aan bod. Gebruik hierbij de Kijkwijzer – Coachende vaardigheden. Als je iets toelicht tijdens je presentatie of als er een vraag komt, zet dan altijd de beelden stil.

Let erop dat degenen die op de beelden zijn te zien hiervoor toestemming hebben gegeven!

Het verslag

Je schrijft een verslag. Het verslag ondersteunt de presentatie.

Beschrijf aan de hand van de opleidingsdoelen de ontwikkeling en groei als cursist tijdens het opleidingstraject. Benoem sterke punten en leerpunten in de beginperiode, gaandeweg de opleiding en tijdens het laatste stuk van de opleiding.

Vertel aan het eind van de presentatie wat de opleiding ICB heeft opgeleverd en hoe ICB verder een plaats gaat krijgen in jouw functie.

20 Bijeenkomst 20 - Presentatie

Lesprogramma

Onderwerp	Media en materiaal
<ul style="list-style-type: none"> • Presentaties	<ul style="list-style-type: none"> • Opnames • Verslag

Theorie

Interactie Communicatie Beeldcoachen

Algemeen Adres

Koninklijke Kentalis
Theerestraat 42
5271 GD Sint-Michielsgestel
T 073-558 81 11
F 073-551 21 57

www.kentalis.nl

Inhoud

Theoretische onderbouwing	5
Contactdoelen en interactievaardigheden	11
Protocol videogebruik	15
Tips bij het maken van video-opnamen.....	19
Balans tussen activeren en compenseren.....	21
ICB in groepssituaties.....	23
Gedragskundig kader	25
Reflectieve cyclus van Korthagen.....	31
Aanbevolen literatuur.....	33
De goede vragen	35

Theoretische onderbouwing

Bij aanvang van het ontwikkelen van interactie communicatie beeldcoachen binnen Kentalis is gestart met een 'denktank' van orthopedagogen, logopedisten en onderwijskundigen. Deze groep bestond uit deskundigen op het gebied van Video Interactie Begeleiding (VIB), School VIB (SVIB) en de Hanen methodiek. Met deze groep is onderzocht in hoeverre de essentie van methodieken gebundeld kan worden en dit is door vertaald naar een scholingsproduct. Vanuit deze basis is ICB in de loop der jaren steeds verder doorontwikkeld en op maat gemaakt voor een brede toepassing binnen zorg en onderwijs.

Doel van Interactie en Communicatie Beeldcoachen (ICB)

De mensvisie van Kentalis vertelt ons dat we relationele wezens zijn, gericht op onszelf en op anderen en dat communiceren daarbij van fundamenteel belang is.

In deze tijd van transitie in onderwijs en zorg is zelfregie vanuit zelfvertrouwen het uitgangspunt. Experts¹ krijgen in toenemende mate te maken met kinderen² met zeer uiteenlopende communicatiebehoeften.

Uit ervaring met de inzet van ICB is gebleken dat zelfregie ontstaat wanneer kinderen vanuit veilig contact met experts de ruimte krijgen om eigen initiatieven te nemen.

Het uiteindelijke doel is het welzijn, het geluk en de persoonlijke ontwikkeling van steeds weer unieke experts en kinderen te vergroten.

Wat is Interactie en Communicatie Beeldcoachen (ICB)?

ICB-opleiding is een cursus die cursisten de kennis en vaardigheden biedt om in hun dagelijkse praktijk experts en kinderen op een activerende wijze te coachen met vier kortdurende ICB-trajecten.

Experts

In deze coaching trajecten leren experts aan de hand van eigen beeldmateriaal hoe zij kennis over de essentiële aspecten in interactie- en communicatie in combinatie met kennis over de kinderen kunnen vertalen naar hun dagelijks handelen.

Kinderen

Kinderen leren aan de hand van eigen beeldmateriaal wat voor hen helpend is in het contact met anderen.

Het gebruik van beeldmateriaal en interactieanalyse is hierbij kenmerkend. ICB gaat uit van de aanwezige capaciteiten van kinderen en experts; geslaagde interactie is hierbij het vertrekpunt als voorwaarde voor groei.

---

¹ Met de term 'experts' worden alle personen bedoeld die begeleid worden in een ICB traject, zoals ouders en professionals in Zorg en in Onderwijs.

² Met de 'kinderen' worden ook jongeren en volwassenen bedoeld.

Van welke leerprincipes gaan we uit bij ICB?

ICB is gebaseerd op twee leerprincipes die krachtig zijn bij het ontwikkelen van interactie en communicatie:

- 1 Leren reflecteren
- 2 Betekenisvol leren

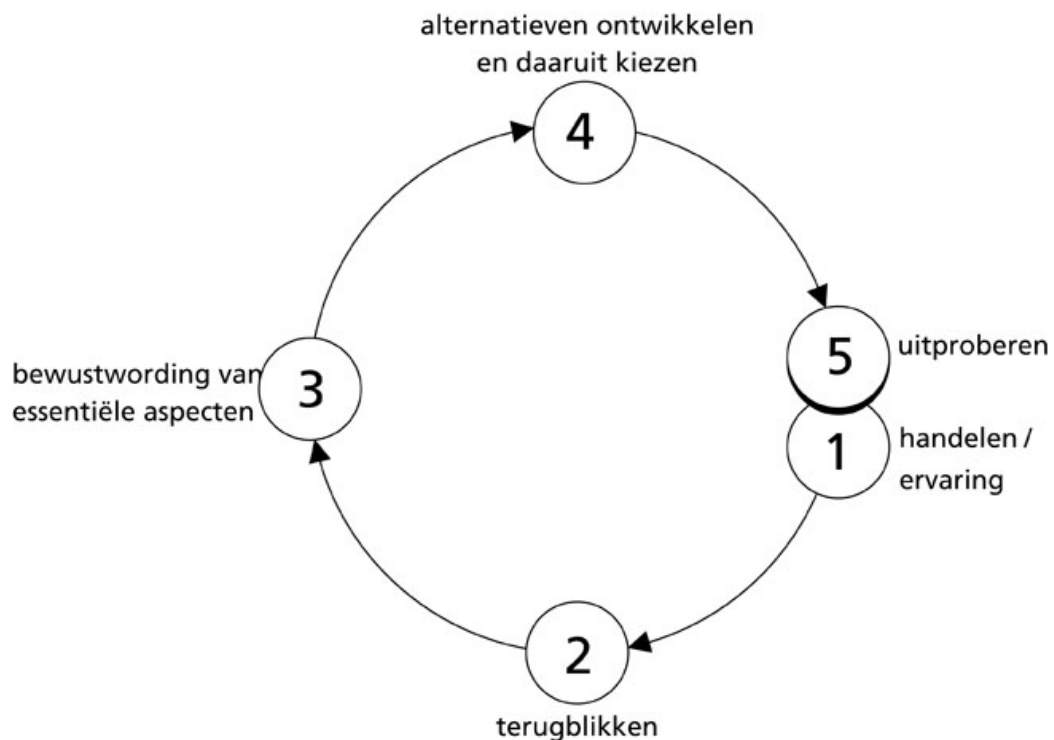
1 Leren reflecteren

Experts moeten in hun interactie en communicatie steeds ter plekke beslissingen nemen die niet van tevoren al bepaald zijn. Zij hebben, om dit te kunnen, een gevarieerd en bewust handelingsrepertoire van interactie en communicatie nodig. Dit handelingsrepertoire kunnen ze zich alleen maar eigen maken door gericht te reflecteren op hun praktijkervaring.

NB: het gaat hierbij dus niet om academische kennis die ze simpelweg kunnen leren en toepassen, dit vraagt reflectie op eigen gedrag.

Petra Ponte³ constateert echter dat met name beginnende experts houvast zoeken in routinematig handelen en uit zichzelf niet direct geneigd zijn tot reflectie.

ICB biedt bij deze reflectie ondersteuning. ICB is daarbij gebaseerd op de reflectieve cyclus van Korthagen. Deze biedt ons de basis om experts op een planmatige wijze te leren reflecteren op eigen handelen

Reflectieve cyclus van Korthagen

---

³ Ponte, Petra (2003)

Stap 1: Handelen/ervaring. De expert gaat in interactie en communicatie met een kind in een individueel gesprek of in de groep. Dit wordt op beeld opgenomen.

Stap 2: Terugblikken. Het bekijken van de beelden gebeurt expliciet op basis van het ICB model en de kijkwijzer op groepsniveau. De beelden bieden daarbij een helder en gemeenschappelijk uitgangspunt.

Stap 3: Bewustwording. In deze stap vindt bewustwording plaats van essentiële aspecten van interactie en communicatie. Vooral door de micro-analyse van de interactie ontdekken de experts wat er te zien is aan geslaagde interactie.

Stap 4: Alternatieven ontwikkelen voor de interactie en communicatie en daaruit kiezen.

De expert wordt zich bewust van kans momenten die geoefend gaan worden tijdens de volgende opname.

Stap 5: Uitproberen. Dit vindt plaats na iedere bijeenkomst van het ICB traject. De expert gaat de interactie vaardigheden oefenen en ontdekken wat het effect is van het optimaliseren van de afstemming op het kind. De opname daarvan is weer stap 1 van de volgende reflectiecyclus: het handelen en de ervaring.

2 *Betekenisvol leren*

De theorie van het constructivisme zegt dat de persoon van grote invloed is op wat hij leert en hoe hij leert. Uitgaande van deze gedachte hanteert het Algemeen Pedagogisch Centrum de term 'Betekenisvol leren'. Ieder van ons plaatst nieuwe informatie en nieuwe ervaringen binnen reeds opgedane kennis en ervaringen en binnen het kader van de eigen persoonlijkheid. ICB is gestoeld op betekenisvol leren. Betekenisvol leren vindt plaats als er een verbinding gemaakt wordt tussen de volgende drie factoren:

- Subjectief concept van de expert en kinderen (aanwezige kennis en ervaringen, waarden en normen, meningen, ervaringen)
- Kennis en informatie
- De praktijk

De beeldcoaches worden opgeleid om vanuit betekenisvol leren 'activerend kennis toe te voegen'. Tijdens dit proces leren we hen verbindingen te maken tussen de drie factoren van betekenisvol leren.

Met de ICB trajecten hebben wij een leeromgeving ontworpen die voldoet aan alle acht karakteristieken van betekenisvol leren:

Actief:

- De experts zijn volwaardig betrokken bij het leerproces, het verwerken van de informatie en ze zijn bovendien verantwoordelijk voor het resultaat.

Constructief:

- Wanneer de experts hun voorkennis gebruiken en integreren in de nieuwe leerstof en inzichten, spreken we van constructief leren.

Collaboratief:

- Hoewel het leren op zichzelf een activiteit is die een persoon alleen voltrekt, zal samenwerking met en ondersteuning van anderen een positieve bijdrage leveren aan de kwaliteit van het leerproces.

Doelgericht:

- De motivatie zal verhogen indien het leren gericht is op een of meerdere duidelijke doelstellingen.

Gecontextualiseerd:

- De experts moeten geconfronteerd worden met levensechte problemen in hun authentieke context.

Complex:

- Er zijn meerdere invalshoeken en alternatieven mogelijk. De lerende zal dus goed moeten nadenken over bepaalde keuzes die gemaakt worden en ze kunnen beargumenteren. Confrontatie met andere inzichten stimuleert het denkproces van de lerende.

Conversationeel:

- Door conversatie en overleg met anderen kunnen experts en kinderen met andere ideeën in contact komen. Dit heeft een verrijkende werking op de kwaliteit van de oplossingen.

Reflectief:

- Door te reflecteren op de kwaliteit van de eigen prestatie en op die van anderen, zal er diepgaander geleerd worden en zullen nieuwe situaties op een effectievere manier aangepakt kunnen worden.

Definities

In de praktijk worden de termen interactie en communicatie nogal eens door elkaar gebruikt. Voor ICB trajecten bij Kentalis gebruiken wij de definities die Marleen Janssen⁴ hanteert:

- **Interactie**
Het proces waarin individuen elkaar beïnvloeden door signalen of gedragingen wederzijds uit te wisselen.
- **Communicatie**
Kan gezien worden als interactie waarin betekenis wordt overgedragen door het gebruik van signalen die door de partner worden waargenomen en geïnterpreteerd. Interactie kan dan ook beschouwd worden als het 'voertuig van communicatie'.

'Een beeld zegt meer dan 1000 woorden'

---

⁴Bjerkman, B. 1996 (In: Contact/ Marleen Janssen)

Bronvermelding

- Dekker, Tinus (red) & Harrie Biemans (1994) *Video-hometraining in gezinnen.* – Houten: Bohn Stafleu Van Loghum Houten
ISBN 90-313-1536-2
- Dekker, Johanna (red.) (2004) *Video Interactiebegeleiding.* – Houten: Bohn Stafleu Van Loghum
ISBN 90-313-4074-x
- Heijkant, Carla van den et al (2005) *School Video Interactie Begeleiding: van meerdere kanten bekeken.* - Antwerpen: Garant
ISBN 90-441-1995-8
- Janssen, Marleen et al (2002) *Contact: implementatiestudie van een interventieprogramma ter bevordering van de interactie tussen doofblinde kinderen en hun opvoeders.* - Sint-Michielsgestel, Instituut voor Doven i.s.m. Mgr. Terwindt Stichting
- Ponte, Petra (2003) *Interactieve professionaliteit en interactieve vormen van kennisontwikkeling in speciale onderwijszorg.* – Antwerpen: Garant
ISBN 90-441-1522-7
- Internet: ‘betekenisvol leren’
Beschrijving van het model van Jonassen met de karakteristieken van betekenisvol leren

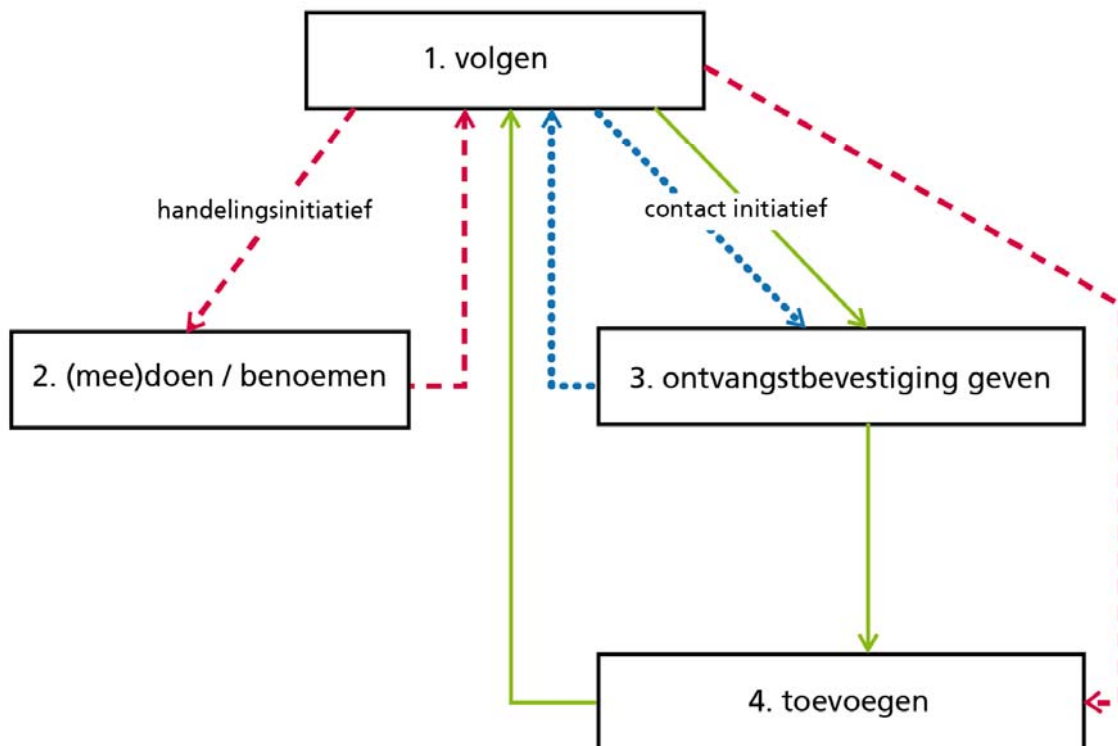

Contactdoelen en interactievaardigheden

Doel A: Gevoel van veiligheid in het contact vergroten - - -

Doel B: Stimuleren tot het nemen van initiatieven .....
.....

Doel C: Communicatie uitbreiden en afronden ———
—————

Contactdoelen interactievaardigheden

Doel A: Gevoel van veiligheid in het contact vergroten

Wanneer een kind nauwelijks tot contactinitiatieven komt is het heel belangrijk om door middel van volgen (1) gericht te onderzoeken waar het kind met zijn aandacht zit. Wanneer het een handelingsinitiatief toont kan je daarbij direct aansluiten door mee te doen of te benoemen, waardoor het kind zich 'gezien' voelt, de belangstelling van jou kan ervaren. Vervolgens weer volgen hoe het kind hier mee omgaat (cyclus van interactievaardigheid 1 naar 2, 1 naar 2 et cetera). Wanneer je bij het volgen een contactinitiatief ziet kan een ontvangstbevestiging gegeven worden (vaardigheid 3) waarna je weer gaat volgen.

Doel B: Stimuleren tot het nemen van initiatieven

Wanneer een kind verbaal initiatief neemt is het heel belangrijk een expliciete ontvangstbevestiging te geven. Het kind voelt zich bevestigd in het nemen van

initiatieven wat mogelijk stimuleert tot het nemen van meer initiatieven. Cyclus van 1 en 3 herhalen om zo het kind te bekrachtigen in het nemen van initiatieven.

Doel C: Ontvangstbevestiging geven

Cyclus van de interactievaardigheden 1, 2, 3 en 4: door bouwsteen 4 probeer je doelgericht te werken aan het uitbreiden van de communicatieve functies en/of spraaktaalontwikkeling. Dit doe je bij kinderen die wel al duidelijke initiatieven in het contact kunnen en durven tonen en waarbij de communicatieve vaardigheden nog uitgebreid moeten worden en/ of de taalvaardigheden gestimuleerd moeten worden.

Naast bovenstaande contactdoelen zijn er in een situatie in een groep volop momenten waarop de expert een didactisch doel heeft, namelijk instructies geven. Bij een didactisch doel zal de expert altijd het initiatief nemen (de instructie geven), maar kan er vervolgens weer gekeken worden hoe binnen het instructiemoment aan de contactdoelen vormgegeven kan worden.

1 Volgen

Doel: om te kunnen ontdekken waar de aandacht van het kind op gericht is en de tijd te nemen om initiatieven op te merken ('kruipen in de wereld van de ander').

Door:

- **Te kijken:** wat is de kijkrichting van het kind, mimiek, handeling, lichaamshouding, gebaren? Waar is hij mee bezig?
- **Te wachten:** het kind de tijd geven voor een initiatief, stil zijn, zelf geen initiatief nemen!
- **Te luisteren:** welke klanken, woorden, taaluitingen zijn er?

Door een kind gericht te volgen kan ontdekt worden waar de aandacht van het kind op gericht is. We kunnen daarbij twee soorten initiatieven ontdekken:

- een handelingsinitiatief of
- een contactinitiatief.

Handelingsinitiatief: een handelingsinitiatief is niet gericht op het krijgen van contact met de ander. Bijvoorbeeld een kind is bezig met het leggen van een puzzel. Op dit handelingsinitiatief kan ingegaan worden door mee te doen met de handeling of de handeling te gaan benoemen waardoor er mogelijk contact kan ontstaan.

Contactinitiatief: een contactinitiatief is wel gericht op het krijgen van contact met de ander. Dit kan verbaal of non-verbaal gebeuren. Naarmate een kind minder taal tot zijn beschikking heeft zal het meer aangewezen zijn op non-verbale contactinitiatieven.

2 (Mee)doen/benoemen

Doel: om het kind te laten merken dat je het volgt en dat je belangstelling hebt voor wat hij doet. Door dit te doen kan het zijn dat het kind hierdoor aangemoedigd wordt om een contactinitiatief te nemen.

Door:

- Op passende afstand doen of meedoen met de activiteit van het kind, de handelingen imiteren.
- Te benoemen wat je het kind ziet of hoort doen.

3 *Ontvangstbevestiging geven*

Doel: Het kind laten weten dat je zijn contactinitiatief ontvangen hebt, dat je gehoord hebt wat hij zegt of gezien hebt wat hij doet. Bij jongeren check je ook of dit klopt, of je het juist begrepen hebt.

Door het geven van een ontvangstbevestiging bevestig je het kind in het nemen van een contactinitiatief, wat kan stimuleren tot het nemen van nieuwe contactinitiatieven. Daarnaast zorgt het expliciet bevestigen van de ontvangst ervoor dat het tempo van de uitwisseling laag blijft. Door eerst te herhalen wat je begrepen hebt en daarna pas zelf informatie te geven verlaag je het tempo en help je het kind in contact te blijven met jou.

Door:

- Imiteren of herhalen van handelingen of uitingen (bij jonge kinderen)
- Knikken, 'hummen' en vervolgens herhalen/samenvatten en checken of dit klopt (bij jongeren).

4 *Toevoegen*

Doel: het stimuleren van de communicatieve ontwikkeling en de taalontwikkeling

Door:

- aanvullende taal, gebaren en/of handelingen toe te voegen aan het initiatief van het kind, zodanig dat de communicatieve vaardigheden en de taalvaardigheden zich ontwikkelen.

Belangrijke aandachtspunten bij de interactievaardigheden

Aanpassen

Bij alle interactievaardigheden geldt dat aanpassing aan het niveau van het kind een essentiële voorwaarde is voor het welslagen van de interactie.

Om professioneel te kunnen communiceren met het kind moet de expert op de hoogte zijn van de individuele mogelijkheden en ook beperkingen van het kind, door zich te verdiepen in de gegevens die over het kind bekend zijn.

Tevens moet de expert reageren op het kind vanuit kennis over de communicatieve ontwikkeling en de sociaal-emotionele ontwikkeling bij kinderen.

De aanpassing aan het niveau van het kind gebeurt dus vanuit drie invalshoeken:

- kennis over het kind
- kennis over de spraak-taalontwikkeling
- kennis over de sociaal-emotionele ontwikkeling

Aanpassen kan op allerlei manieren, onder andere door:

- toe te wenden
- op ooghoogte te zitten
- tempo aan te passen

- handelingen aan te passen
- taalgebruik, vorm en/of inhoud/gebaren aan te passen
- mimiek/lichaamshouding af te stemmen
- stimulerende, uitdagende omgeving te creëren

Bijvoorbeeld: bij kinderen met auditieve informatieverwerking is het van groot belang om het tempo van het aanbieden van taal te verlagen.

Of: kinderen die zich vaak onbegrepen hebben gevoeld kunnen huiverig reageren op contactinitiatieven van de ander. Door in het contact uitsluitend te gaan volgen en goed afgestemde ontvangstbevestiging te geven kan het kind zich gezien en gehoord voelen, waardoor het meer vertrouwen kan ontwikkelen in het nemen van initiatieven.

Beurtverdeling

Je kunt pas spreken van interactie als er sprake is van beurtverdeling. Beurten verdelen zit door alle interacties heen verweven. Je start vanuit het initiatief van het kind en reageert daar op (verbaal of middels een handeling), vervolgens wacht je eerst op de reactie van het kind (beurt) alvorens zelf weer de volgende stap op te pakken. Zo wissel je qua beurten af. Na een hele cyclus (de lengte van de cyclus is afhankelijk van het doel) start er een nieuwe cyclus waarbij weer gestart wordt met het initiatief van een kind (nieuwe beurt).

Vanuit deze verwevenheid is beurtgedrag geen aparte bouwsteen. Wel een apart aandachtspunt, waar heel gericht op gelet moet worden (wordt de beurt van het kind niet overgeslagen, houdt iemand de beurt te lang bij zich etc.).

Beurtverdeling in de groep

In de groep moet nog explicieter aandacht besteed worden aan het verdelen van beurten. Het is een natuurlijke reactie om vooral in te gaan op de kinderen die duidelijke initiatieven nemen. Het vraagt extra alertheid om juist ook de kinderen die weinig of nauwelijks merkbaar initiatieven nemen gericht de beurt te geven. Het vraagt ook om een bewuste keuze vooraf welke kinderen met name goed gevolgd moeten worden.

Protocol videogebruik

Inleiding

Videoanalyse is een bijzonder invloedrijk instrument voor professionalisering van medewerkers van zorg en onderwijsinstellingen. Het 'klein kijken' naar beelden van interactie en communicatie, kan zowel medewerker(s)- gericht als kindgericht ingezet worden.

Doel

Bij communicatie gebeurt er zoveel tegelijk dat het met het blote oog niet goed te registreren valt. Gedetailleerd kijken naar communicatie lukt alleen met behulp van een camera. Van grote signalen tot een kleine knipoog, de camera legt objectief vast hoe de communicatie over en weer en communicatie verloopt.

Door medewerkers te begeleiden en kennis over te dragen door middel van dit instrument, wil Kentalis de afstemming optimaliseren, om zo te komen tot het vergroten van het welzijn en de persoonlijke ontwikkeling van steeds weer unieke medewerkers en kinderen.

Uitgangspunten van het werken met videoanalyse:

- Videoanalyse is een concrete uitwerking van het uitgangspunt om kindgericht en vraag gestuurd te werken.
- Oriënteert zich op het zichtbaar maken en uitbreiden van aanwezige kwaliteiten en mogelijkheden van medewerkers en kinderen.
- Biedt de mogelijkheid tot zelfreflectie waardoor bewustwording, inzicht en verantwoordelijkheid gestimuleerd wordt.
- Kan in elke gehanteerde begeleiding, overlegstructuur of behandelmethodiek geïntegreerd worden.
- Leidt tot empowerment van het kind en de medewerkers.
- Bevordert sensitiviteit en responsiviteit bij medewerkers.
- Leidt tot meer efficiënte besprekingen.

Voorwaarden

Ethische aspecten

Video als feedbackmiddel is confronterend: de medewerkers en ouders worden gefilmd in hun werk of thuissituatie; hun gedrag en handelen worden zichtbaar. Daarnaast horen zij het eigen stemgeluid op een andere wijze dan ze gewend zijn.

Het is noodzakelijk, om tijdens de uitvoering van videoanalyse, met voldoende vertrouwen te kunnen werken.

Privacy

Materiaal dat beschikbaar komt is vertrouwelijke informatie. Onder materiaal kan verstaan worden: Video-/dvd-beelden, schriftelijke verslagen en aantekeningen. Op basis van de Wet Bescherming Persoonsgegevens (WBP) mogen aan derden zonder toestemming van betrokkenen geen gegevens worden doorgegeven en betrokkenen hebben recht op inzage in de vastgelegde gegevens.

Het kader is strak ten aanzien van instemming en toestemming: Videobanden, gedigitaliseerde beelden op camera, computer (laptop en tablets), en andere beeld dragers die worden gehanteerd zijn niet vrij toegankelijk voor anderen.

Privacy regels

Medewerkers

Als een medewerker een kopie van een band ontvangt dan krijgt deze daarmee ook de verantwoordelijkheid voor wat ermee gebeurt; medewerkers moeten hierop gewezen worden. De begeleider houdt bij, aan wie opnamen worden meegegeven en draagt zorg voor vernietiging van het materiaal

Kinderen

- Kinderen vanaf 12 jaar moeten, als dat mogelijk is, worden geïnformeerd over de opnames. Ze kunnen eventueel aangeven of ze al dan niet gefilmd willen worden.
- Kinderen vanaf de leeftijd van 18 jaar en/of hun wettelijk vertegenwoordigers moeten toestemming geven voor het maken van de opnames.

Ouders

- In principe hebben alle ouders van kinderen die opgenomen worden recht op inzage van de beelden. Ouders van meerderjarige kinderen hebben slechts recht op inzage mits er een wettelijke regeling is getroffen. Anders beslist het kind zelf.

Rechten en regels

Waardigheid

- De begeleider moet in de uitoefening van zijn/haar specialisme de zorgvuldigheid in acht nemen door te handelen naar de inhoud en de geest van dit protocol.
- De begeleider mag geen misbruik maken van het uit zijn positie voortvloeiende overwicht.

Deskundigheid

- De begeleider moet de grenzen van zijn deskundigheid kennen en er naar handelen.
- De begeleider houdt zijn professionele handelen in stand door zich in een supervisie of intervisielijn te plaatsen.
- De medewerkers zijn gehouden om in het kader van deskundigheidsbevordering medewerking te verlenen aan de activiteiten in het kader van videoanalyse.

Vertrouwelijkheid

- De begeleider treedt in een vertrouwensrelatie met de medewerkers of ouders met wie hij werkt. Daarom is de begeleider verplicht tot geheimhouding over datgene wat hem binnen die vertrouwensrelatie ter kennis komt. Daaruit vloeit voort dat anderen geen inzage mogen krijgen in het videomateriaal zonder dat de medewerker of ouder daar toestemming voor heeft gegeven.

Het feit dat de begeleider opleidings supervisie heeft, moet aan de medewerker of ouder bekend worden gemaakt. Materialen die in opleidings supervisie ingebracht worden, zijn vertrouwelijk.

- Videomateriaal mag niet voor openbare presentaties worden gebruikt zonder schriftelijke toestemming van de degene die prominent (in close up) in beeld is gebracht.
- Videomateriaal is bedoeld voor intern gebruik en dient binnen Kentalis opgeslagen te blijven.
- Videomateriaal wordt niet langer bewaard dan voor de duur van het Begeleidingstraject. Na evaluatie worden de opnamen gewist, tenzij het materiaal geschikt is voor presentatiedoeleinden. Na schriftelijke toestemming kan het materiaal dan in een later stadium gebruikt worden.

Verantwoording

Het videomateriaal moet in beginsel voor de medewerker ter inzage zijn.

Desgewenst ontvangt de medewerker een kopie van de fragmenten die voor de begeleiding zijn gebruikt.

Collegialiteit

De begeleider behoort zijn collega's alle hulp en steun te verlenen die hij met zijn deskundigheid en ervaring kan bieden, om hen in staat te stellen tot een professionele uitoefening van het specialisme overeenkomstig dit protocol.

Wettelijk vertegenwoordigers

- Indien wettelijk vertegenwoordigers niet willen dat het kind in beeld wordt gebracht kunnen zij dit weigeren (door middel van een schriftelijk verzoek)
- Indien een individuele cliënt met beelden wordt begeleid, is toestemming van wettelijk vertegenwoordigers nodig.
- Wettelijk vertegenwoordigers hebben alleen inzage in beeldmateriaal als de begeleiding zich afspeelt rondom de bij hen betrokken cliënt.
- Wettelijk vertegenwoordigers van andere kinderen die op de opname voorkomen, hebben niet automatisch recht op inzage in de beelden.
- De opnames die aan de wettelijk vertegenwoordigers worden getoond, moeten voor de medewerkers bekend zijn en bij voorkeur samen met de medewerkers worden getoond.

Verantwoordelijk leidinggevende

- De begeleider die door leidinggevend om een begeleiding wordt gevraagd, verschaft niet automatisch inzage in het videomateriaal. Daarvoor moet de medewerker eerst toestemming geven.
- De begeleider gaat geen opdrachten aan die het karakter hebben van een beoordeling.
- De begeleider die in opdracht van leidinggevend werkt doet dit zoveel mogelijk in samenspraak en met toestemming van de medewerker.

Derden

Verstrekken van gegevens aan derden

Dit mag nooit zonder toestemming van betrokkenen.

De medewerker, wettelijk vertegenwoordigers en kinderen boven de 12 jaar hebben recht op verwijdering van de beelden.

De begeleider mag met toestemming, gegevens aan derden verstrekken ten behoeve van wetenschappelijk onderzoek en publicaties, voor zover de persoonlijke levenssfeer van diegenen die zijn gefilmd niet wordt geschaad.

Jessie Hagemeyer
Kentalis Academie

Tips bij het maken van video-opnamen

- Zorg dat je toestemming hebt om te filmen en overhandig het protocol videogebruik.
- Let op tegenlicht; film niet richting ramen of lampen, zodat je gezichtsuitdrukkingen goed kunt zien. Doe waar nodig de gordijnen dicht.
- Kies een plek op ooghoogte van degene die je filmt.
- Zorg voor rustig beeld; zoem niet te snel in of uit en zwenk de camera zo min mogelijk heen en weer.
- Let op storende bijgeluiden; zoals open ramen, een tv of muziek op de achtergrond.
- Zorg dat het kind en de expert beiden goed in beeld zijn.
- Film maximaal 10 minuten.

De beeldcoach in opleiding bewaart alle beelden van de eigen begeleiding.

Balans tussen activeren en compenseren

Activeren

- Kwaliteiten vrijmaken die in potentie aanwezig zijn.
- Brengt bewustwording op gang.
- Vergroot verantwoordelijkheid voor eigen (professioneel) handelen.

Effect van activeren

- De ander neemt veel initiatieven.
- De ontwikkeling en de autonomie wordt gestimuleerd.
- De ander wordt in zijn kracht gezet.

Hoe activeer je de ander?

- Beurtverdeling: beeldscherm, de ander en jijzelf.
- Effectieve activerende vragen stellen.
- Zelf te gaan volgen (stil zijn).

Functioneel Compenseren is

- Uitbreiden van gedragsrepertoire door toevoegen van kennis.

Effect van niet Functioneel Compenseren

- Zelf te grote beurten nemen.
- Te sturend zijn en vertellen hoe het moet.
- Veel suggestieve en/of gesloten vragen stellen.
- Niet om ontvangstbevestiging vragen.
- De kennis wordt niet van de ander.

Hoe zet je Functioneel Compenseren in:

- Je geeft uitleg over nieuwe kennis.
- Je stemt af op waar de ander nog kennis en inzichten mist.

ICB in groepssituaties

Interactie/communicatie	Organisatie van de groep	Aanbod van werkvormen
<ul style="list-style-type: none"> • Benoem het doel van een opdracht • Benoem wat het kind heeft bereikt • Ben oprecht geïnteresseerd in de oplossingen en toevoegingen van kinderen • Zie de positieve kanten en talenten van het kind • Concreet taalgebruik • Check af of lange monologen begrepen worden • Geef leiding aan de interactie door samen te vatten • Gebruik non-verbale communicatie om leiding te geven aan de interactie • Ben tijdens kringgesprekken de proces begeleider niet de deelnemer • Voorkom eindeloze discussies • Meer zakelijk dan emotioneel • Eerst naam noemen dan pas de opdracht • Gebruik humor • Stem jouw humor af op wat kinderen kunnen begrijpen • Laat de instructie herhalen in eigen woorden • Stel concrete vragen • Check de ontvangst • Langer dan de gemiddelde 5 seconden wachten op een antwoord • Beurten nadrukkelijk openen en afsluiten • Help om het gesprek te	<ul style="list-style-type: none"> • Verduidelijken van de omgeving • Dagplanning • Weekplanning • Werkorganisatie • Maak concreet: wat doen bij veranderingen, calamiteiten • Geef inzicht in de duur van activiteiten • Visualisatie van de regels, taken en opdrachten • Structureer vrije situaties • Alternatieve pauze • Zorg voor ordening materiaal • Kondig kleine veranderingen ook aan • Organiseer een vaste contactpersoon • bij sensorische overgevoeligheid: prikkelreductie (visueel-rustige omgeving, auditief-koptelefoon, et cetera) • Time-out ruimte • Stel tussendoelen op, kleine stapjes • Structureren versus loslaten • Stel duidelijke grenzen • Afwisselen van inspanning en ontspanning • Bevorder zelfstandigheid door zelf met de structuur te laten werken, niet door de structuur te ontnemen • Structuur kan langzaam abstracter worden: van picto's naar tekst, et cetera • Help om los te komen van regels • Vaste routines niet abrupt verbreken	<ul style="list-style-type: none"> • Geef vaste oplossingsstrategieën • Geef de samenhang aan, ook wanneer ze logisch lijken • Leer zelfstandig werken aan: aansturen, controleren werk, belonen • Het plannen moet worden aangeleerd • Laat succeservaringen Opdoen • Ga soepel om met spreekbeurten, presentaties • Laat ook alleen werken aan opdrachten, werkstukken • Sociale cognitietraining is belangrijk • Oefenen sociale vaardigheden • Laat niet altijd op het hoogste niveau werken • Stimuleer gericht kijken, gericht luisteren • Maak concreet wat abstract is • Maak impliciet wat expliciet is • Leer juist taalgebruik aan in de juiste context • Leer om juiste betekenissen te verlenen • Leer een groep omgaan met verschillen • Ontwikkel begrip door te leren analyseren en conceptualiseren. • Dispenseren: wat niet belangrijk is overslaan. • Geef uitleg over gevoelens en vriendschap • Benoem wat lukt

Interactie/communicatie	Organisatie van de groep	Aanbod van werkvormen
<ul style="list-style-type: none"> • starten en af te sluiten • Help om af te stemmen • Wees voorspelbaar • Geef tijd om de informatie te verwerken • Zorg voor warmte in de communicatie • Communiceer één ding tegelijk • Wacht tot het kwartje gevallen is • Lees lichaamstaal en gezichtsuitdrukkingen • Vraag je af of 'te dicht bij staan' of 'staren' ,op punt tafel zitten, op tafel leunen bij hulp bieden, etc. Afgestemd is op het kind • Aanraken afgestemd op wat het kind nodig heeft • Verplicht het kind niet samen te werken • Bespreek conflicten door afspraken te maken • Vat gedrag niet persoonlijk op • Verdiep je in de gedragsintenties van een leerling (kunnen, willen, durven) • Positieve boodschappen (zeg wat je verwacht; omschrijf het gewenste gedrag en niet het ongewenste) • Visualiseer de beurtrol bij kringgesprekken 	<ul style="list-style-type: none"> • Veranderingen aankondigen en begeleiden • Alert zijn op gepest worden of dominant zijn t.o.v. anderen • Doe vóór wat je bedoelt • Laat zien wat je zegt • Luisteren en tegelijkertijd aantekeningen maken (schrijven en motorische inspanning) is een te complex proces • Buig correcties om naar gewenst gedrag benoemen • Overhaast het kind niet, voer de druk niet op • Straf en beloon alleen met expliciete verwijzing naar de reden ervan • Zorg voor concrete en ondubbelzinnige afspraken 	<ul style="list-style-type: none"> • Maak stappenplannen en checklisten voor complexe taken

Gedragskundig kader

Marianne Drenthen

Bij de inzet van beeldcoachen werken we vanuit beeldmateriaal.

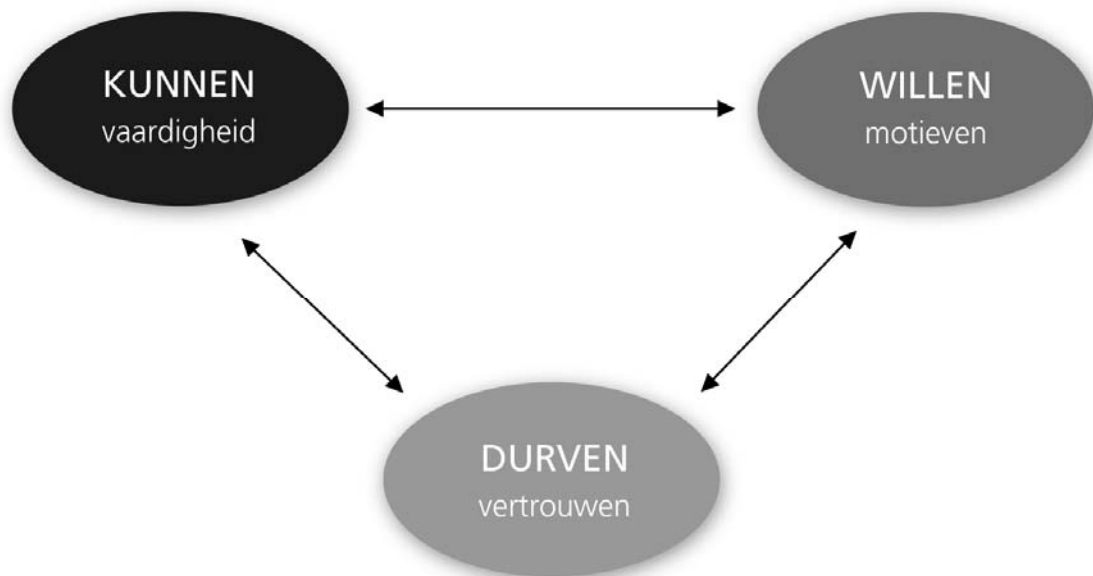
Enerzijds kan met videobeelden objectief waarneembaar gedrag geobserveerd worden en anderzijds kan vanuit het videobeeld gedrag geïnterpreteerd worden. Bij dit laatste gaat het om niet objectief waarneembaar gedrag, maar om de betekenis die je aan gedrag geeft.

In het werken met kinderen ben je voortdurend bezig betekenis te geven aan intenties van gedrag van kinderen. Hierop stem je vervolgens je handelen en interventies af. Hoe je betekenis verleent aan het gedrag van kinderen wordt voor een deel bepaald door de informatie die je van het kind weet (achtergrondgegevens uit dossier; zie ook Bijlage 2) en voor een deel is het gestuurd vanuit je interpretatie die je aan gedrag van kinderen geeft.

Het is echter belangrijk om je bewust te zijn wanneer je gedrag objectief observeert en wanneer je gedrag(intenties) gaat interpreteren. Motieven en gedachtes van een kind liggen namelijk niet eenduidig en dienen afgecheckt te worden. Daarom stellen we voor dat we bij gedragsinterpretaties een hypothesetoetsend interventiemodel gebruiken. De informatie die je van hieruit krijgt (de reacties van de kinderen op de interventie) geeft inzicht en richting aan je handelen.

Met een hypothesetoetsende interventie bedoelen we: Op grond van wat je hoort of ziet van een kind op een bepaald moment maak je een inschatting van de betekenis van het gedrag. Je vormt daarover een hypothese (bijvoorbeeld: het kind gedraagt zich zo omdat zij de taak niet aandurft). De keuze van je interventie (verbaal en/of non verbaal) sluit aan bij die hypothese. Vervolgens ervaar je aan het gedrag van het kind/jongere of de interventie al dan niet aansluit. Sluit je interventie adequaat aan dan klopt waarschijnlijk je hypothese die je over de betekenis van het gedrag gevormd hebt. Sluit deze niet aan dan stel je opnieuw een hypothese die je afcheckt en vervolgens wel of niet bevestigd ziet.

In grote lijnen zijn gedragsintenties te analyseren naar kunnen, willen en durven. Er is een sterke wisselwerking tussen deze drie aspecten die soms moeilijk van elkaar te onderscheiden zijn. In je interventies dien je hiermee rekening te houden en afhankelijk van de reacties van het kind bij te stellen (hypothesevormend).

Als 'niet aankunnen' een rol speelt is het belangrijk om een lager vaardigheidsniveau in te zetten, namelijk dat niveau waarvan je weet dat het kind dit wel aankan. Bij niet willen of niet durven is het eerst van belang te weten te komen of het kind de gevraagde vaardigheid wel aankan.

Is het kind wel voldoende vaardig voor de taak, maar durft het niet te beginnen dan zijn interventies op het vergroten van het zelfvertrouwen van belang. En bij 'niet willen' is het achterhalen van de motieven of ambities van het kind belangrijk om adequaat te kunnen interveniëren.

In bovenbeschreven model wordt dit weergegeven in de tweezijdige pijlen tussen de verschillende aspecten. Bijlage 1 geeft suggesties in hoe je dit verder kunt onderzoeken.

Bijlage 1

Wat te doen wanneer een kind iets niet kan, niet durft of niet wil

Bij de betekenisverlening van de gedragsintenties kunnen de volgende elementen helpend zijn bij het analyseren van gedrag van het kind. We realiseren ons dat de gedragsintenties vaak niet direct waarneembaar zijn, maar dat deze vaak worden geïnterpreteerd. Daarom is het ook van belang om hypothesetoetsend te werk te gaan, omdat je niet zeker weet of je het gedrag wel juist geïnterpreteerd hebt. Slaat je interventie aan dan wordt je hypothese waarschijnlijk bevestigd. Slaat de interventie niet aan kies dan een andere hypothese die meer van toepassing lijkt te zijn.

<p>Speelt niet kunnen mogelijk een rol?</p> <p>Kind kan de opdracht (nog) niet aan door gemis van inhoudelijke kennis/vaardigheid/attitude.</p> <p>Of het kind weet niet hoe hij de activiteit of opdracht aan moet pakken.</p>	<p>Wat kun je doen:</p> <p>Een niveau lager gaan zitten.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Inhoudelijke uitleg geven over de opdracht. • Uitgaan van het niveau wat het kind al beheerst en daarop een volgende kleine stap zetten, deze als concrete vaardigheid formuleren en het kind de benodigde informatie geven. • Checken of dit begrepen is. • Bekijken of het aan de slag kan met de nieuwe informatie. • Als dit lukt stimuleren, bekrachtigen en bevestigen op gedrag/vaardigheid. <p>Meer uitleg geven over hoe de taak aan te pakken om met de opdracht aan de slag te gaan.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Een structureel plan van aanpak bespreken waarbij het kind betrokken wordt en ook zelf zijn/haar mening geeft waar mogelijk: wat is het probleem, wat kun je doen; het uitvoeren en heeft het gewerkt? • Bekijken of het aan de slag kan met deze aanpak, of wat het nog nodig heeft. • Als dit lukt stimuleren, bekrachtigen en bevestigen op gedrag/vaardigheid.
--	--

<p>Speelt niet durven mogelijk een rol?</p> <p>Het kind durft niet met de activiteit/taak aan de slag te gaan. Dit manifesteert zich op heel verschillende manieren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Negatieve verbale uitingen m.b.t. taken ('dat kan ik niet'; 'wat moeilijk', zuchten en kreunen) • Weerstand tegen nieuw, onbekend of moeilijk lijkend werk; • Snel opgeven of snel hulp vragen als een taak wat moeilijk lijkt of niet direct wil lukken; • Angst of paniecreacties; • Sterke emotionele reacties op fouten; • Afwezigheid van nieuwsgierigheid en exploratie; • Geen idee hebben van de oorzaken van goede of slechte prestaties; • Toeschrijven van prestaties aan oorzaken waar het kind zelf geen invloed op heeft (zoals 'dom' zijn); • Zich terugtrekken / niet gezien willen worden; • Voorkeur voor taken die erg makkelijk of veel te moeilijk zijn. Sterke afweer tegen al het werk; • Gemaakte fouten negeren of ontkennen; • Sterk afhankelijk van 	<p>Wat kun je doen:</p> <p>Kind heeft behoefte aan overzichtelijkheid en duidelijkheid:</p> <p>Instructie (zorg dat de instructie helder en duidelijk is):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Doelstelling helder formuleren; geef directe heldere, aangepast instructie, een deel even samen doen om op weg te helpen; • Zelfinstructie en modelleren; • Teruggrijpen naar bekende leerstof; • Vertellen wat er verwacht wordt en hoe dit getoetst of geëvalueerd wordt; • Tijd geven om vragen te stellen; • Optimistische reële doelen stellen. Niet te laag en niet te hoog; <p>Taken (niet te groot maken en structureren):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Leerstapjes zo klein mogelijk houden; • Van vast stappenplan gebruik maken; • Leren tijd te plannen; • Leren zichzelf te controleren; • Probleemoplossende vragen stellen bij de begeleiding; • Extra uitleg hoe ze zich stof eigen kunnen maken; <p>Behoeft aan kennis over eigen prestaties (feedback en attributie):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bewust ervaren van succes: succes toeschrijven aan het kind (bijv. 'dat heb je zelf gedaan, goed gewerkt') en falen aan veranderbare factoren (deze taak was nog te moeilijk) • Geef concrete feedback • Systematische en heldere wijze van nacontrole aanreiken. <p>Behoeft aan warme persoonlijke relatie met de professional:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tolerant, respectvol, stimulerend en bemoedigend; • Veilig leerklimaat; • Mislukken mag; • Geen paradoxale, maar eenduidige communicatie; • Stimuleer positieve verwachtingen, voorspelbaar gedrag; • Zorg voor geleidelijke toename van verantwoordelijkheden. • Kinderen doen het op 'geleend vertrouwen'. Spreek de positieve verwachtingen uit die je over een kind hebt <p>Behoeft aan iemand die als voorbeeld functioneert:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Met wie kan het kind goed samenwerken/samenspelen. Aan diegene kan het kind zich optrekken. Die laat zien dat hij zelf fouten durft te maken en dat dit niet erg is, maar dat je ervan kunt leren, die fouten kan relativeren door bijv. het
---	---

<p>oordeel volwassenen over prestaties;</p> <ul style="list-style-type: none"> • De volwassene extreem in de gaten houden en extreem het eigen handelen daarop afstemmen; • Onverschilligheid t.o.v. schoolwerk en prestaties; • Blokkeren door angst. 	<p>gebruik van humor.</p> <p>Behoeftte aan succeservaringen en leer het kind ook positieve dingen over zichzelf te zeggen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Leg nadruk op wat goed is en niet op wat fout is. <p>Behoeftte aan duidelijkheid over wat fout is en hoe dat te veranderen is.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Leer het kind te accepteren dat er grenzen aan het eigen kunnen zijn. • Stimuleer het kind hulp in te roepen; • Leer het kind zwakke en sterke kanten te ontdekken;
---	---

<p>Speelt niet willen mogelijk een rol?</p> <p>Kind mist de motivatie/ambitie. Dit kan zich manifesteren in weigeren of negeren van de opdracht; niet serieus aan het werk gaan met de opdracht;</p>	<p>Wat kun je doen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bekijken of het kind de opdracht wel aankan of aandurft; • Soms in gesprek gaan over het niet willen om helder te hebben waar het om gaat en wat er nodig is. • Omschrijf het gewenste gedrag in positieve termen en als vaardigheid in termen van een ik- boodschap. • Zoek zo nodig supporters voor het kind die hem willen ondersteunen in het leren van de vaardigheid. • De taak afbakenen/begrenzen en belonen met wat het daarna kan. • Duidelijk en rustig aangeven wat je verwacht in tijd en taak; • Stimuleren en aanmoedigen tijdens de taak. • Bekrachtigen als de taak/activiteit volbracht is. Het versterkt de extrinsieke motivatie; • Succes bekrachtigt ook de intrinsieke motivatie. • Ongewenst gedrag zoveel mogelijk negeren.
---	--

Bijlage 2

Vragen die je jezelf kunt stellen met betrekking tot het ontwikkelingsniveau van het kind

Taalniveau

Hoe is het actief, passief taalniveau van het kind? Hoe zijn z'n woordenschat, het zinsniveau?

Cognitief

Houdt rekening met mogelijkheden en beperkingen van het kind. Wat weet je van zijn intelligentie en leermogelijkheden. Hoe (dis)harmonisch is zijn ontwikkelingsprofiel? Hoe snel begrijpt het kind iets. Hoe goed komt de informatie binnen en heeft het tijd nodig om deze te verwerken. Doorziet oorzaak-gevolg relaties? Is het kind visueel ingesteld? Kan het kind abstraheren en generaliseren of heeft het daar moeite mee? Heeft het kind een breed interessegebied of moet het heel dicht bij eigen ervaringen en concreet blijven; Hoe groot is het probleemoplossend vermogen?

Emotioneel

Houdt rekening met elementen als hoe goed een kind zich kan uiten. Is het snel uit het veld geslagen; Hoe daadkrachtig - weifelend, aftastend - impulsief, of rustig - temperamentvol is het kind? Afwachtend of initiatiefrijk? Rigide of flexibel? Kan het makkelijk met veranderingen omgaan of makkelijk omschakelen? Is het kind faalangstig? Heb je een indruk van zijn zelfbeeld? Kent het de emoties en herkent het die bij anderen? Geeft het kind betekenis aan emoties? Kan het zich verplaatsen in de ander of anticiperen op het gedrag van anderen? Hoe is de autonomieontwikkeling? Kan of durft het kind hulp te vragen?

Sociaal

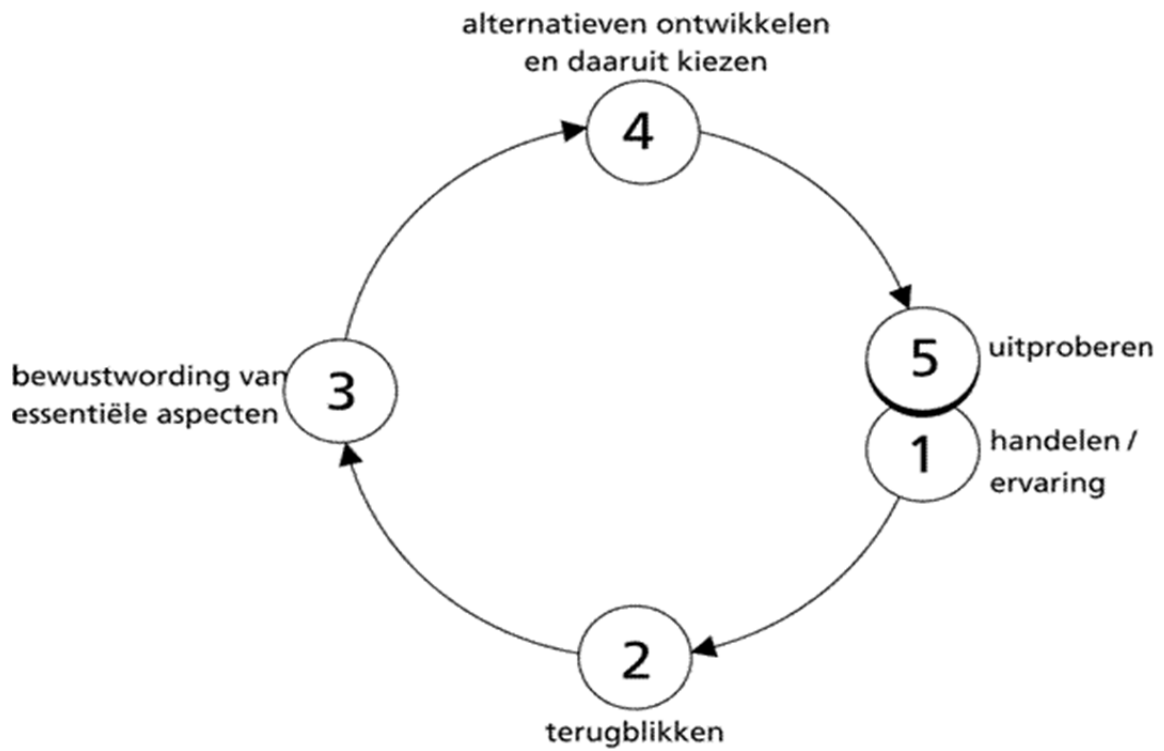
Is het kind op anderen gericht? Kan het kind rekening houden met anderen? Heeft het een grote behoefte tot zelfcontrole? Of is daar juist helemaal geen sprake van? Kan het samenspelen en onderhandelen? Heeft het inzicht in sociale gebeurtenissen? Doorziet het oorzaak-gevolgrelaties en kan het daarop anticiperen? Kan het kind zijn eigen grenzen aangeven? Weet het de regels en normen en kan het zich daarna gedragen? Kan het verschil van mening accepteren? Kan het aan een ander duidelijk maken dat het ergens niet mee eens is? Kent het kind de concepten 'per ongeluk en expres'

Motoriek

Wat zie je aan lichaamshouding; voortbewegen; grove en fijne motoriek; soepel; houterig; positie in ruimte; 'clumsy'; onrustig; beheerst? Heeft de motoriek invloed op het schrijven (de snelheid en netheid) en het neerleggen en opruimen van het materiaal? Op zijn gedrag of op zijn spelkwaliteit?

Reflectieve cyclus van Korthagen

Reflectieve cyclus van Korthagen

Reflectievragen bij de 5 gebieden

- 1 Het handelen, de ervaring (beelden)
Waar wilde je op letten?
Wat wilde je uitproberen?
- 2 Terugblikken op het handelen (micro-analyse)
Wat deed het kind? Wat deed jij? (min. 6 x initiatief en ontvangst stilzetten)
Wat voor een effect had dit op het kind?
- 3 Bewustwording van essentiële aspecten
Welke ontdekking levert dit jou op?
Wat betekent dat voor het kind?
Wat betekent dat voor de hele situatie/omgeving?
Wat betekent dat voor jouw handelen?
- 4 Alternatieven ontwikkelen en daaruit kiezen
Welke alternatieven zie je?
Welke voor- en nadelen hebben deze alternatieven?
Wat neem je je de volgende keer voor te doen?
- 5 Uitproberen in de nieuwe situatie

Aanbevolen literatuur

De klas in beeld : video interactie begeleiding in school / Carla van de Heijkant, Christine Brons, Rian van Wegen, Frits Sannen, Brigitte Wolthuis

Incl. dvd

ISBN 9075142293

School video interactie begeleiding : van meerdere kanten bekeken / Carla van de Heijkant, Gery Quak, Jacqueline van Swet, Kara Voet, Marianne de Vos, Rian van Weegen

- Coachende SVIB : van instructie naar begeleiding / Carla van den Heijkant p. 9 – 21
- VIB bij Autisme : autistische signalen zijn verwarrende signalen / Gery Quak p. 139-150

ISBN 9044119958

Dit boek is via Google boeken gedeeltelijk te bekijken

Video interactie begeleiding / Johanna Dekker, Marjan Hoogland, Marije Eliëns, Jaap van der Giessen

Incl. dvd

ISBN 903134074x

Wat je ziet ben je zelf : school video interactie begeleiding met leerlingen / Marianne den Otter en Mariette Haasen (red.) . – Antwerpen ; Garant : 2004

ISBN 9044116533

Dit boek is via Google boeken gedeeltelijk te bekijken

Oplossingsgericht management en coaching / Louis Cauffman . – Boom . - 2007, 3e dr.

ISBN 9789047300038

Succesvol coachen / John Whitmore . – Soest ; Nelissen . - 2003, geheel herz. dr.

ISBN 9024405610

Interactie in beeld : video-interactiebegeleiding ondersteunt hulpverlening / Jaap van der Giessen

In: SIGnaal : Significant voor de professionele hulpverlener.- nr. 56, 2006

ISSN 07786026

Dit artikel is te downloaden via de website van Sig:

<http://sig.webfabriek.be>, zie 'Vaktijdschriften' en vervolgens 'Proefartikels'

In beeld gebracht : video-interactieanalyse een wijze van begeleiden / Thea Verhoef, Tom Meulemans . – Utrecht : HvU Press . – 2003

ISBN 9057230372

De goede vragen

Bron

John Whitmore (2003) *Succesvol coachen*

Oorspr. uitg.: 1992. - 1e dr. Nederlandse uitg.: Baarn : Nelissen, 1995. - (PM-reeks). -

Met lit. opg.

ISBN 9789024405619

- 5 De goede vragen p. 61-70

De goede vragen

Als je beveelt of gesloten vragen stelt, hoeven de mensen niet na te denken.

Als je open vragen stelt, moeten ze zelf nadenken.

In het vorige hoofdstuk is duidelijk geworden dat *bewustzijn* en *verantwoordelijkheid* het beste met vragen kunnen worden opgeroepen. Het zou gemakkelijk zijn als een willekeurige oude vraag voldoende was, maar dat is niet zo. We moeten onderzoeken hoe effectief de verschillende soorten vragen zijn. Daarvoor zal ik een simpele vergelijking uit de sport gebruiken. Vraag een willekeurig iemand wat de meest voorkomende instructie in elke balsport is, en hij zal antwoorden: 'Blijf naar de bal kijken.'

In alle balsporten is het zeker erg belangrijk dat je de bal in de gaten houdt, maar heeft het bevel: 'Kijk naar de bal!' ook werkelijk tot gevolg dat je dat doet? Nee. Als dat zo was, zouden een heleboel mensen veel beter in hun sport zijn. We weten allemaal dat een golfer de bal verder en rechter slaat als hij meer ontspannen is, maar zal het bevel: 'Ontspan!' ervoor zorgen dat hij zich ook meer ontspannen voelt? Nee, zijn gespannenheid zal eerder nog toenemen.

Je kunt iemand dus iets opdragen wat hij moet doen, maar als dat niet het gewenste effect heeft, wat dan wel? Laten we eens een vraag proberen.

- **'Volg je de bal?'** Hoe zouden we daarop reageren? Afhoudend misschien en we zouden waarschijnlijk liegen, net als op school als de leraar vroeg of we wel goed zaten op te letten.
- **'Waarom volg je de bal niet?'** Nog meer in het defensief – of misschien een kleine analyse als je die neiging hebt. 'Dat deed ik wel', 'ik weet het niet', 'ik stond aan mijn greep te denken' of, meer naar waarheid, 'omdat je me afleidt en zenuwachtig maakt'.

Dit zijn geen erg effectieve vragen, maar kijk eens naar het effect van de volgende:

- Welke kant draait de bal op als hij op je af komt?
- Hoe hoog komt hij deze keer over het net?
- Draait ie deze keer sneller of langzamer weg als hij op de grond stuit?
- Hoe ver is de bal van je tegenstander als je voor het eerst ziet welke kant hij op draait?

Deze vragen zijn van een geheel andere orde. Ze hebben vier belangrijke effecten die bij geen van de andere vragen of bevelen optreden:

- Door dit soort vragen wordt *de speler gedwongen* naar de bal te blijven kijken. Het is anders niet mogelijk om de vraag te beantwoorden.
- Om het juiste antwoord op de vraag te kunnen geven zal de speler zich moeten *concentreren op zaken van een hogere orde* dan normaal, zodat er een input van hogere kwaliteit ontstaat.
- Het gevraagde antwoord is *niet beoordelend, maar beschrijvend*, zodat er geen gevaar bestaat dat de speler zich verlaagt tot zelfkritiek of zijn zelfrespect ondermijnt.
- We hebben het voordeel van een *feedbacklus voor de coach*, die kan verifiëren of het antwoord van de speler juist is – en dus of de speler zich voldoende concentreert.

Naar aanleiding hiervan kun je je afvragen waarom al die sporttrainers van die weinig effectieve opdrachten blijven geven zoals: 'Blijf naar de bal kijken.' Daar zijn waarschijnlijk twee redenen voor: ze hebben er nooit over nagedacht of dat wel werkt, want iedereen heeft het altijd al zo gedaan, of ze zijn meer bezorgd om wat ze zeggen dan om het effect daarvan op hun pupillen.

De kern van coachen

Ik ben met opzet uitvoerig ingegaan op deze kennelijk ongecompliceerde handeling van het volgen van de bal om via een simpele analogie te illustreren waar het bij coachen in wezen om gaat. We moeten begrijpen wat voor effect we tot stand proberen te brengen – *bewustzijn* en *verantwoordelijkheid* – en wat we moeten zeggen en doen om dat effect te bereiken. Het is zinloos om zon-

der meer te eisen wat we willen; we moeten de goede vragen stellen.

Vergelijkbare vragen zorgen er ook in een zakelijke omgeving voor dat de aandacht op een concreet punt wordt gericht en er duidelijkheid wordt geschapen. 'Wat is de voorraad op dit moment?'; 'Wat is voor jou het lastigste probleem?'; 'Wanneer komt die technicus?'; 'In hoeverre zal deze prijswijziging invloed hebben op onze klanten van de laatste tijd?' Dit zijn allemaal concrete vragen waarop een concreet antwoord moet komen.

Deze voorbeelden zijn waarschijnlijk voldoende om de lezer ervan te overtuigen dat *bewustzijn* en *verantwoordelijkheid* beter vergroot kunnen worden door vragen te stellen dan door te commanderen. Daaruit volgt dat een goede coach zijn verbale interactie primair in de vragende vorm moet gieten. Op dit punt moeten we onderzoeken hoe we onze vragen de meest doeltreffende vorm kunnen meegeven.

Coachen prikkelt tot actief en gericht denken, concentreren en waarnemen.

De functie van vragen

Vragen worden meestal gesteld om informatie te krijgen. Ik heb misschien informatie nodig om voor mezelf een probleem op te lossen of ik geef iemand advies of een oplossing. Maar als ik coach ben, zijn de antwoorden van ondergeschikt belang. Ik ben niet degene die deze informatie moet gebruiken en de gegevens hoeven niet altijd volledig te zijn. Ik moet alleen weten of de ander over de benodigde informatie beschikt. De antwoorden van de gecoachte medewerker geven voortdurend aan welke weg de coach met zijn volgende vragen moet bewandelen, terwijl hij tegelijkertijd op de voet kan volgen of de ander een vruchtbare koers inslaat die met het doel of de doelstellingen van de onderneming overeenkomt.

Open vragen

Open vragen, die om een beschrijvend antwoord vragen, bevorderen het bewustzijn, terwijl *gesloten* vragen te absoluut zijn gesteld om een nauwkeurig antwoord op te leveren en een simpel ant-

woord in termen van 'ja' of 'nee' de mogelijkheid afsluit om nadere bijzonderheden te onderzoeken. Met zulke vragen word je niet eens gedwongen je hersens te gebruiken. Open vragen zijn een veel doeltreffender middel om *bewustzijn* en *verantwoordelijkheid* te bevorderen tijdens het coachen.

Vragende voornaamwoorden

De beste vragen om het *bewustzijn* en de *verantwoordelijkheid* te vergroten beginnen met woorden die om kwantificering vragen, bijvoorbeeld 'wat', 'wanneer', 'wie', 'hoeveel'. 'Waarom' wordt afgeraden omdat dat vaak kritiek impliceert en de ander in de verdediging drukt. Wanneer 'waarom' en 'hoe' zonder nadere aanduiding gebezigd worden, kan dat aanleiding geven tot een vorm van analytisch denken die contraproductief is. Analyseren (denken) en bewustzijn (observeren) zijn ongelijksoortige vormen van psychisch functioneren; het is praktisch onmogelijk om ze allebei tegelijk ten volle te benutten. Als er om een nauwkeurig verslag van de feiten wordt gevraagd, is het beter om de analyse van hun relevantie en betekenis tijdelijk op te schorten. Maar als we toch zulke vragen moeten stellen, kunnen *waaromvragen* beter geformuleerd worden als: 'Wat zijn de redenen ...?' en kunnen *hoevragen* worden vervangen door: 'In welke stappen ...?' Dan krijg je meer concrete, feitelijke antwoorden.

Inzoomen op de details

Je moet beginnen met algemene vragen en die steeds meer toespitsen op bijzonderheden. Door naar steeds meer details te vragen houd je de aandacht en concentratie van de ander vast. Dit wordt mooi geïllustreerd door als oefening geconcentreerd naar een stukje vloerkleed te kijken. Nadat je de pool, de kleur, het patroon en misschien een plek of vlekje hebt gezien, zal het vloerkleed je verder weinig boeiends meer te bieden hebben en zal je aandacht afdwalen naar interessantere zaken. Maar als iemand je dan een vergrootglas geeft, zul je het kleed in meer detail en langer bekijken voordat het gaat vervelen. Door een microscoop kan dat stukje vloerkleed een wereld met zulke fascinerende vormen, weefselstructuren, kleuren, microben en zelfs levend ongedierte worden dat het oog en de aandacht van de waarnemer er nog vele minuten langer door geboeid blijven.

Zo gaat het ook bij coachen in het bedrijfsleven. De coach moet steeds dieper en naar steeds meer bijzonderheden graven om de aandacht van de medewerker vast te houden en in diens bewustzijn de vaak gedeeltelijk verborgen factoren naar boven te halen die van belang kunnen zijn.

Interesses

Hoe bepaalt een coach welke aspecten van een probleem belangrijk zijn, vooral als het om een terrein gaat waarop hij niet erg deskundig is? In principe moeten de vragen aansluiten bij de interesses en de gedachtegang van de gecoachte medewerker, niet die van de coach. Als de coach suggestieve vragen stelt, zal hij de verantwoordelijkheid van de ander ondergraven. Want als de richting die hij inslaat nu eens een doodlopende weg of een omweg blijkt te zijn? Vertrouw erop dat degene die gecoacht wordt dat spoedig zelf zal ontdekken.

Als degenen die gecoacht worden geen wegen mogen verkennen die hun belangstelling hebben, zullen zij daar waarschijnlijk toch door gefascineerd blijven en zal dat leiden tot storende, afleidende invloeden op het werk zelf, niet slechts bij het coachen. Als zij eenmaal hun eigen belangstellingsgebieden hebben onderzocht, zullen ze met hun aandacht veel meer bij de les zijn en zich kunnen concentreren op elk traject dat als het beste naar voren komt. Het paradoxale is dat het voor de coach ook waardevol kan zijn om de aandacht te richten op een aspect dat de gecoachte medewerker lijkt te vermijden. Om het vertrouwen en de verantwoordelijkheid van de gecoachte medewerker niet te ondermijnen kan zo'n verkenningsroute het best worden ingeleid met een opmerking, waarna de vraag volgt: 'Het valt me op dat je ... niet hebt genoemd. Heb je daar een speciale reden voor?'

Blinde vlekken

Golfspelers en tennissers zijn misschien geïnteresseerd in het fysieke equivalent van dit principe. De coach kan zijn pupil vragen welk deel van de swing of de slag voor hem het moeilijkst te voelen is of waarvan hij zich het minst bewust is. Hoogstwaarschijnlijk bevindt zich in deze 'blinde vlek' een onderdrukt ongemak of gebrek in de beweging. Naarmate de coach naar steeds groter bewustzijn van dit gebied streeft, wordt het gevoel hersteld en vindt

er een natuurlijke correctie plaats, zonder dat de coach zijn toevlucht tot technische aanwijzingen hoeft te nemen. De helende eigenschappen van het bewustzijn zijn legio!

Suggestieve vragen

Suggestieve vragen, waar veel slechte coaches hun toevlucht toe nemen, impliceren dat de coach zelf niet gelooft in wat hij probeert te bereiken. De gecoachte medewerker zal dit al snel in de gaten krijgen, waardoor het vertrouwen en de waarde van het coachen zullen afnemen. Het is beter dat de coach zijn medewerker zegt dat hij een suggestie heeft, in plaats van te proberen hem in die richting te manipuleren. Ook moet je vragen vermijden die kritiek impliceren, bijvoorbeeld: 'Waarom heb je dat in vredesnaam gedaan?'

Openstaan voor het antwoord

Een coach moet volledig openstaan voor het antwoord dat de ander op zijn vraag geeft. Het vertrouwen zal verdwijnen als hij dat niet doet, maar ook weet hij in dat geval niet welke vraag hij vervolgens moet stellen. Het moet een spontaan proces zijn. Vragen die al zijn bedacht voordat ze worden gesteld, onderbreken de stroom en sluiten niet aan bij de interesse van de ander. Als een coach zijn volgende vraag staat te bedenken terwijl zijn medewerker nog aan het woord is, zal deze laatste merken dat zijn coach niet echt luistert. Het is veel beter om de ander eerst helemaal te laten uitpraten en vervolgens, indien nodig, even te wachten totdat je te binnen schiet welke volgende vraag het meest geschikt is.

De meeste mensen kunnen niet goed naar een ander luisteren. We krijgen op school wel te horen dat we moeten luisteren, maar we worden daar niet in getraind of gecoacht. Het is een vaardigheid die concentratie en oefening vereist. Toch zijn er vreemd genoeg maar weinig mensen die het moeite kost om naar het nieuws of een favoriet programma te luisteren. De belangstelling houdt de aandacht vast; misschien moeten we leren om ons voor anderen te interesseren. Wat wordt het niet gewaardeerd als we echt naar iemand luisteren of als iemand echt naar ons luistert. Wanneer we luisteren, horen we dan echt? Wanneer we kijken, zien we dan echt? We houden onszelf en degenen die we coa-

chen, voor de gek als we hen niet echt horen en zien, en daarmee bedoel ik dat we oogcontact houden. Onze obsessie met onze eigen gedachten en opvattingen en onze drang om te praten zijn heel sterk, vooral als we een adviserende rol spelen. Men zegt wel eens dat we eigenlijk twee keer zoveel zouden moeten luisteren dan praten omdat we twee oren en maar één mond hebben meegereggen. Het moeilijkste dat een coach moet leren, is misschien wel dat hij zijn mond moet kunnen houden!

'Zijn er verder nog problemen?' nodigt uit om 'nee' te antwoorden. 'Wat voor andere problemen zouden er nog kunnen zijn?' nodigt tot nadenken.

Intonatie

Waar luisteren we naar en wat proberen we te horen? De gecoachte medewerker zal via zijn stembuiging zijn emoties verraden en daar moet de coach naar luisteren. Een monotone manier van praten duidt er misschien op dat er een oud idee wordt herhaald, een levendige stem wijst op het ontstaan van nieuwe ideeën. De woordkeus kan erg onthullend zijn: een overheersen van negatieve termen, een verschuiving naar formeel taalgebruik of kinderlijke uitdrukkingen hebben allemaal een verborgen betekenis, waarmee de coach de ander beter kan begrijpen en dus effectiever kan helpen.

Lichaamstaal

Behalve goed luisteren moet een coach ook letten op de lichaamstaal van de ander, niet met de bedoeling om lichtzinnige opmerkingen te maken, maar ook hier als een hulpmiddel bij het kiezen van de volgende vraag. Dat de gecoachte medewerker erg geïnteresseerd is in de richting die de coach wil inslaan, blijkt misschien heel duidelijk uit het feit dat hij enigszins naar voren buigt. Onzekerheid of angst bij het antwoorden kan blijken uit het feit dat de mond onder het spreken gedeeltelijk met de hand wordt bedekt. Wanneer de armen voor de borst zijn gekruist, wijst dat vaak op weerstand of verzet, en een open lichaamshouding duidt op ontvankelijkheid en flexibiliteit. Ik ga hier niet verder in op de vele aspecten van lichaamstaal, maar het principe is dat wanneer iemand met de mond iets beweert terwijl zijn lichaam iets anders

lijkt te zeggen, het lichaam waarschijnlijk eerder zijn ware gevoelens uitdrukt.

Spiegelen

We hebben dus luisteren, horen, kijken en begrijpen, terwijl de coach voldoende van zichzelf bewust moet zijn om te weten wat hij doet. Maar hoe goed een coach dat ook weet, toch is het de moeite waard om van tijd tot tijd een paar dingen naar de ander terug te spiegelen en samen te vatten. Daarmee zorg je voor een correct begrip en geef je de geruststelling dat de ander helemaal gehoord en begrepen wordt. Hij krijgt dan nog eens de gelegenheid om te controleren of het allemaal waar is wat hij heeft gezegd. In de meeste gevallen moet er tijdens een coachbespreking iemand zijn die notuleert, maar daarover kunnen afspraken worden gemaakt tussen de coach en degene die gecoacht wordt. Als ik coach, maak ik het liefst zelf aantekeningen zodat de ander vrij is om na te denken.

Zelfbewustzijn

Ten slotte zal een goede coach zijn eigen zelfbewustzijn gebruiken om zorgvuldig in de gaten te houden hoe hij – emotioneel of verstandelijk – reageert op iedere reactie van de ander die zijn noodzakelijke objectiviteit en onpartijdigheid zou kunnen verstoren, ook indien die reactie hem persoonlijk geldt. Onze communicatie wordt gekleurd door ons eigen psychologische verleden en onze vooroordelen, waar niemand vrij van is.

Overdracht

‘Projectie’ en ‘overdracht’ zijn de termen voor deze psychologische vervorming die iedereen die lesgeeft, begeleidt, coacht of leiding geeft, moet leren herkennen en tot een minimum moet beperken. *Projectie* houdt in dat je positieve of negatieve eigenschappen of kenmerken van jezelf op een ander projecteert of in een ander waarneemt. *Overdracht* betekent dat je ‘patronen van gevoelens en gedrag die je oorspronkelijk met belangrijke figuren in je jeugd hebt meegemaakt, overbrengt op mensen met wie je op dat moment een relatie hebt’. Een van de meest voorkomende uitingen op het werk in dit verband is gezagsoverdracht.

In de waarneming van iedere hiërarchische relatie – tussen manager en ondergeschikte of zelfs tussen coach en gecoachte – spelen de problemen en onbewuste gevoelens een rol die beide partijen hebben ten aanzien van gezagsverhoudingen. Veel mensen geven bijvoorbeeld hun macht uit handen aan de daartoe aangewezen gezagsdrager – ‘hij weet dat, hij kent alle antwoorden, hij is veel verder’ – en maken zich tegenover hem zo klein als een kind. Bij een autoritaire manager sluit dat misschien mooi aan bij zijn wens om te overheersen en anderen van hem afhankelijk te maken, maar het gaat wel in tegen de doelstelling van coachen, namelijk de verantwoordelijkheid bevorderen bij degenen die leiding krijgen.

Een andere veelvoorkomende overdrachtsreactie ten aanzien van autoriteiten is rebelleren en het werk heimelijk saboteren. Via individuele overdracht zullen de collectieve frustraties en gevoelens van machteloosheid toenemen wanneer de keuzevrijheid door de stijl van het management beperkt wordt. Aan het aantal goede onderdelen dat in de afvalbakken naast de montageband werd gooid, kon een grote autofabrikant ooit aflezen hoe het met de arbeidsverhoudingen gesteld was.

Tegenoverdracht

Tegenoverdracht is een verdere complicatie van overdracht. Dit gebeurt wanneer iemand in een gezagspositie, een manager of coach, op grond van zijn eigen voorgeschiedenis onbewust zo op de overdracht reageert dat hij de afhankelijkheid of het verzet van de ander bekrachtigt. Een goede manager of coach zal zijn eigen neigingen in die richting onderkennen en de effecten van het overdrachtmechanisme compenseren door doelbewust te trachten zijn ondergeschikte of gecoachte medewerker meer macht te geven. Als dat niet gebeurt, zal deze vertekening in de relaties van de manager of coach doorwerken, met als gevolg dat alles wat deze met zijn management wil bereiken, op lange termijn ernstig wordt ondermijnd.

Nuttige vragen

Hier volgen een aantal vragen die ik altijd erg handig vind bij

coachen. Op grond van je eigen ervaring kun je er zelf nog andere aan toevoegen. Als ze op de eerste plaats maar authentiek zijn.

- 'En verder?', gevraagd na een gegeven antwoord, geeft meestal aanleiding tot meer. Gewoon niets zeggen terwijl de coach kan nadenken, levert vaak ook meer op.
- 'Als je het antwoord wist, wat zou dat dan zijn?' is niet zo'n gekke opmerking als het lijkt, want het stelt degene die gecoacht wordt in staat om verder dan de blokkade te kijken.
- 'Wat zouden daarvan de gevolgen zijn voor jou of voor anderen?'
- 'Wat voor criteria hanteer je?'
- 'Wat is hier het lastigste/meest confronterende aspect voor jou?'
- 'Wat zou je een vriend in jouw situatie aanraden?'
- 'Stel je voor dat je een gesprek hebt met de verstandigste persoon die je kent of kunt bedenken. Wat zou deze persoon vinden dat je moest doen?'
- 'Ik weet niet hoe ik hiermee verder moet. Wat zou jij doen?'
- 'Wat zou je ermee opschieten/verliezen als je dat doet/zegt?'
- 'Als iemand dat tegen jou zei/deed, wat zou je dan voelen/denken/doen?'

Met coachende vragen wordt de aandacht dwingend op een antwoord gericht, komt nauwkeurigheid centraal te staan en wordt een feedbacklus gecreëerd. Bij het geven van instructies gebeurt dit allemaal niet.

Werkvorm 1 - ICB op individueel niveau

Beschrijving van de werkvorm

De beeldcoach maakt 4 opnamen en organiseert 3 reviews. Hiermee heeft de expert concrete handvatten en interactievaardigheden geoefend en heeft bewustwording plaatsgevonden die leidt tot afstemming waarbij het kind centraal staat.

Wat heb je nodig voor het uitvoeren van de werkvorm?

- Poster Kijkwijzers
- Kijkwijzer - Uitleg ICB
- Kijkwijzer - Contactdoelen en interactievaardigheden
- Kijkwijzer - Nulmeting
- Kijkwijzer - Balans tussen taak en communicatie
- Kijkwijzer - Aanpassing aan het niveau
- Kijkwijzer - Aandachtsspanne
- Kijkwijzer - Kenmerken en kansen

Wat moet je doen?

Opname 1

Maak een opname van jezelf in gesprek met een kind waarin je je afstemt op het kind (maximaal 5 minuten).

Vorbereiding

- Analyseer dat gesprekje met het Werkblad - Contactdoelen en interactievaardigheden.
- Kies 3 minuten die je aan de expert wilt laten zien.
- Kies uit die 3 minuten 2 fragmenten voor beeld-voor-beeld-analyse.
  - Fragment 1: moment waarop je bouwstenen inzet die leiden tot een contactdoel dat je wilt bereiken.
  - Fragment 2: kansmoment voor jezelf.
- Plan met de expert 3 keer een opname(n) van een individueel gesprekje tussen de expert en het kind en plan 3 keer een half uur review van beelden.
- Bereid de opname van jezelf met het kind goed voor.
Oefen de uitleg van de contactdoelen en bekijk in de beelden hoe je de verschillende bouwstenen microanalytisch kunt laten zien.

Opname 2

Maak een opname van de expert en het kind

Vraag of de expert een gesprekje wil voeren met het kind waar vragen over zijn in het contact.

Het gesprekje gaat over een onderwerp dat het kind interesseert.

Vorbereiding

- Analyseer dat gesprekje met het Werkblad - Contactdoelen en interactievaardigheden.
- Kies 3 minuten die je aan de expert wilt laten zien waar kracht zichtbaar is
- Kies uit die 3 minuten 2 fragmenten voor beeld-voor-beeld-analyse
  - Fragment 1: Kies een fragment waarin de expert de bouwstenen inzet die helpend zijn voor het kind. Laat zien dat de inzet van bouwstenen leidt tot het bereiken van contactdoelen.
  - Fragment 2: kansmoment voor de expert.

Review 1

Eerste deel van review 1

- Uitleg over wat het ICB traject inhoudt vanuit het kind centraal (A3).
- Uitleg over het verschil tussen het WAT en het HOE.
- Uitleg over het verschil tussen pedagogische doelen, behandelplan doelen, didactische doelen en contactdoelen.

Fragment van jezelf ongeveer 3 minuten laten zien (Jij bent het voorbeeld).

Beeld-voor-beeld-analyse van jezelf met een kind, en sta samen stil bij wat het effect is van jouw handelen op het kind. Benoem hierbij aan welk contactdoel je werkt.

Tweede deel van review 1 opname van de expert met het kind.

De geselecteerde 3 minuten van de opname waarin de expert bouwstenen inzet die helpend zijn voor het kind.

Beeld-voor-beeld-analyse van de geselecteerde fragment(en) waarin je laat zien hoe de expert bouwstenen inzet. Laat zien wat werkt!

Beeld-voor-beeld-analyse van een kansmoment voor de expert.

Opname 3

Maak opnieuw een opname van een gesprekje tussen de expert en het kind waarin de expert de opgedane vaardigheden oefent.

Vorbereiding

- Analyseer dat gesprekje met de A3 met werkbladen. Bekijk welk werkblad inzicht verschaft in de afstemming op het kind.
- Kies 3 minuten die je aan de expert wilt laten zien.
- Kies uit die 3 minuten 2 fragmenten voor beeld voorbeeld analyse
  - Fragment 1: krachtmoment.
  - Fragment 2: kansmoment.

Review 2

Laat de expert door beeld-voor-beeld-analyses met activerende vragen van jou analyseren wat het resultaat effect is van het afgestemde contactmoment. Focus op Krachtmoment, en sluit af met kansmoment.

Opname 4

Maak opnieuw een opname van een gesprekje tussen de expert en het kind waarin de expert taakgericht bezig is. Er ligt een taak op tafel.

Vorbereiding

- Analyseer dat gesprekje met de Poster Kijkwijzers. Bekijk welk werkblad inzicht verschaft in de afstemming op het kind.
- Kies 3 minuten die je aan de expert wilt laten zien.
- Kies uit die 3 minuten 2 fragmenten voor beeld-voor-beeld-analyse.
  - Fragment 1: krachtmoment.
  - Fragment 2: kansmoment.

Review 3

- Laat 3 minuten zien
- Maak een beeld-voor-beeld-analyse van een krachtmoment.
- Maak een beeld-voor-beeld-analyse van een kansmoment met als kader de onderdelen van Poster Kijkwijzers.

Afronding

Zoek samen met de expert in de beelden welke concrete handvatten nu ingezet worden en laat de expert benoemen van welke concrete handvatten en vaardigheden hij zich bewust geworden is.

Werkvorm 2 - ICB op groepsniveau

Beschrijving van de werkvorm

ICB om de expert te leren differentiëren in de afstemming op verschillende kinderen in de groep.

Wat heb je nodig voor het uitvoeren van de werkvorm?

- Kijkwijzer - Uitleg ICB
- Kijkwijzer - Op groepsniveau
- Kijkwijzer - Balans tussen taak en communicatie
- Kijkwijzer - Aandachtsspanne
- Kijkwijzer - Kenmerken en kansen

Wat moet je doen?

Opname 1

- Plan 3 opnames in de groep en 3 reviews van een half uur.
- Vraag om in de opnames een kind centraal te zetten dat de meeste vragen oproept als het gaat om het contact.
- Bespreek samen met de expert wat een geschikt moment voor opname in de groep kan zijn.
- Kies voor een interactief moment waarin het mogelijk is om het kind zelf de beurt te geven.
- Vraag vooraf aan de expert of zij het kind waar vragen over zijn een aantal keer de beurt wil geven.
- Maak de opname in de groep (maximaal 10 minuten) waarin interactie tussen de expert en het kind waar vragen over zijn zichtbaar wordt.

Vorbereiding

- Kies uit de 10 minuten opname een fragment van 3 minuten waarin de interactievaardigheden uit de Kijkwijzer - Op groepsniveau zichtbaar worden.
- Kies uit die drie minuten een fragment voor beeld-voor-beeld-analyse waarin de expert kan ontdekken waar zij interactievaardigheden inzet uit de Kijkwijzer - Op groepsniveau die helpend zijn voor het kind (krachtmoment).
- Kies vervolgens een fragment voor beeld-voor-beeld-analyse waarin de expert kan ontdekken wat een kansmoment is.

Review 1

- Leg de expert uit wat ICB is aan de hand van het Kijkwijzer - ... centraal (Het WAT en HOE).
- Geef de expert de Kijkwijzer - Op groepsniveau en laat de expert de interactievaardigheden lezen en er vragen over stellen.
- Bekijk samen het gekozen fragment van 3 minuten.
- Geef de expert de beurt.
- Maak met behulp van juiste beeldfragmenten en activerende vragen beeld-voor-beeld-analyses van interactievaardigheden die de expert inzet die helpend/effectief zijn voor het kind (krachtmomenten).
- Maak beeld-voor-beeld-analyses van kansmomenten.

- Laat de expert zelf een keus maken welke interactievaardigheid hij wil gaan oefenen.

Opname 2

- Bespreek samen met de expert wat een geschikt moment voor opname kan zijn.
- Kies voor een interactierijk moment waarin het mogelijk is om verschillende kinderen een beurt te geven.
- Maak een opname.
- Beweeg met de camera of iPad mee met de beurten die gegeven worden. en zorg dat zowel de expert als ook het kind in beeld zijn.

Vorbereitung

- Kies uit de 10 minuten opname een fragment van 3 minuten waarin interactievaardigheden uit de Kijkwijzer - Op groepsniveau zichtbaar worden die het differentiëren in afstemming tussen de verschillende kinderen zichtbaar maken.
- Kies uit die drie minuten een fragment voor beeld-voor-beeld-analyse waarin de expert kan ontdekken waar zij interactievaardigheden inzet uit de Kijkwijzer - Op groepsniveau, die helpend/effactief zijn voor de hele groep (krachtmoment).
- Kies vervolgens een fragment voor beeld-voor-beeld-analyse, met de Kijkwijzer - Op groepsniveau, waarin de expert kan ontdekken wat een kansmoment is om de interactie met de verschillende kinderen afgestemd te laten verlopen (denk aan samenvatten, visualiseren, positie, gewenst gedrag benoemen enzovoort).

Review 2

- Laat de expert de Kijkwijzer - Op groepsniveau erbij pakken.
- Bekijk samen het gekozen fragment van 3 minuten.
- Geef de expert de beurt.
- Maak beeld-voor-beeld-analyses van interactievaardigheden die de expert inzet en het effect op het kind (krachtmoment).
- Maak beeld-voor-beeld-analyses van kansmomenten.
- Spreek met de expert af welke interactievaardigheden zij gaat oefenen.

Opname 3

- Vraag de expert of zij de interactievaardigheden die helpend zijn, wil inzetten.
- Kies voor een interactierijk moment waarin het mogelijk is om verschillende kinderen de beurt te geven.
- Maak een opname in de groep waarin de expert en de verschillende kinderen die de beurt krijgen zichtbaar worden.
- Beweeg met de camera of iPad mee met de beurten die gegeven worden.

Vorbereitung

- Laat de expert zelf kiezen welke fragmenten hij wil laten zien waarin het resultaat van bewustwording en het oefenen zichtbaar wordt.

Review 3

- Bekijk samen wat het resultaat is
- Evalueer samen wat de professional ouder geleerd heeft uit dit traject en verbreed de opgedane kennis en vaardigheden naar andere situaties.

Werkvorm 3 - Activerend kennis toevoegen

Beschrijving van de werkvorm

De cursist leert om activerend kennis toe te voegen.

Wat heb je nodig voor het uitvoeren van de werkvorm?

- Communicatieprofiel van het kind (versie die van toepassing is) dat jij in beeld gaat brengen.
- Gedragskundig kader
  - en andere theorie die van toepassing is.
- Kijkwijzer - Uitleg ICB
- Kijkwijzer - Activerend kennis toevoegen
- Kijkwijzer - Gedragsintenties
- Kijkwijzer - Aandachtsspanne
- Kijkwijzer - Communicatieve mogelijkheden
- Kijkwijzer - Kenmerken en kansen

Wat moet je doen?

Vorbereiding

- Zorg er voor dat het communicatieprofiel van het kind dat je in beeld gaat brengen ingevuld is. Doe dit waar mogelijk samen met de expert.
- Gebruik hiervoor de theorie uit de opleiding.

Opname 1

- Maak een opname van een interactiemoment in de groep.
- Kies een fragment waarin het kind waar vragen over zijn actief communiceert.
- Zorg dat de expert en het kind in beeld komen.

Vorbereiding

- Analyseer de beelden van het interactierijke moment volgens de Kijkwijzer - Activerend kennis toevoegen.

Review 1

- Gebruik tijdens de review het communicatieprofiel als kader bij de beelden.
- Bekijk de beelden kind gericht:
  - Analyseer de gedragskenmerken die het kind laat zien en vraag de expert wat haar aanname is over de intenties die liggen onder dat gedrag.
  - Bij D/SH en TOS-kinderen laat je zien welke aspecten van communicatie de meeste problemen opleveren voor het kind.

Opname 2

- Maak een nieuwe opname waarin de experts de opgedane kennis toepassen.

Review 2

- Laat de expert ontdekken wat het resultaat is van de aangepaste afstemming op het kind.

- Bespreek met de expert wat de meerwaarde is geweest van het koppelen van kennis aan beelden van het kind.

Werkvorm 4 - Met het kind

Beschrijving van de werkvorm

ICB voor het kind zelf met terugkoppeling naar de expert uit haar omgeving

Wat heb je nodig voor het uitvoeren van de werkvorm?

- Kijkwijzer - Uitleg ICB voor het kind
- Kijkwijzer - Voor het kind
- Kijkwijzer - Dagelijkse praktijk
- Beelden van individuele gesprekjes
- Beelden van de dagelijkse praktijk

Wat moet je doen?

Vorbereiding

Nodig een kind uit om samen in beelden van communicatie te gaan ontdekken wat helpend is in het contact met anderen.

Leg uit dat zij niet naar zichzelf gaan kijken maar naar jou als beeldcoach en naar de experts die in beeld zijn.

Vraag of het kind iets mee wilt brengen waar hij over wilt praten bijvoorbeeld een blad over hobby of foto's van vakantie enzovoort.

Opname 1

- Leg uit wat de werkwijze is van ICB.
- Geef de Kijkwijzer - Voor het kind en laat hem zelf ontdekken wat daarop staat en vul jouw informatie over de werkwijze kort aan. Zet de ander centraal en stel activerende vragen.
- Voer 2 korte gesprekjes achter elkaar (maximaal 2 minuten per gesprek) met het kind en maak daar een opname van.
  - *Gesprek 1:* Zet het kind centraal. Laat het kind zelf initiatieven nemen. Volg de initiatieven, doe met hem mee en benoem wat hij aan het doen is. Als het kind vertelt beperk je dan tot het herhalen of samen vatten en ben daarna weer stil.
  - *Gesprek 2:* Zet jezelf centraal. Ga zelf aan het werk met wat op tafel ligt. Stel heel veel vragen in een snel tempo, geef geen ruimte voor initiatieven van het kind en praat over jezelf en je eigen ervaringen. Het kind volgt jou.

Review 1

- Laat het kind herhalen wat jullie beeld-voor-beeld gaan bekijken. Vul aan waar nodig.
- Maak direct een beeld-voor-beeld-analyse waarin je het kind richt naar: 'wat doe ik'
- Het kind turft.
- Bespreek welk gesprekje voor hem het fijnst was en wat hem helpt in het contact met de ander.
- Laat het kind de achterkant van de Kijkwijzer invullen.

Opname 2

- Vraag aan de expert of je een opname mag maken van een interactierijk moment uit de dagelijkse praktijk van het kind en vraag de expert om het kind een aantal keer de beurt te geven.
- Maak een opname (maximaal 10 minuten).

Vorbereitung

- Zoek een fragment van 3 minuten waarin zichtbaar wordt hoe de expert zich afstemt op het kind (krachtmoment).
- Kies fragmenten waarin de keuzes van de expert uit de Kijkwijzer -Dagelijkse praktijk goed zichtbaar zijn.

Review 2

- Laat het kind de Kijkwijzer - Dagelijkse praktijk ontdekken.
- Maak samen met het kind direct een beeld-voor-beeld-analyse met de Kijkwijzer - Dagelijkse praktijk.
- Laat het kind turven wat hij ziet.
- Bespreek wat de ander doet dat fijn is voor het kind.
- Laat het kind de achterkant van de Kijkwijzer invullen.
- Bereid met de beelden voor wat het kind aan de expert gaat laten zien.

Maak een afspraak met de expert om met z'n drieën naar de beelden te kijken.

Review 3

- Het kind laat de beide ingevulde kijkwijzers zien.
- Laat het kind uitleggen hoe jullie samen gewerkt hebben en vul aan waar nodig.
- Maak een beeld-voor-beeld-analyse en laat het kind benoemen wat hem helpt in het contact.
- Laat alleen de beelden het werk doen en zorg dat er niet teveel gepraat wordt. Het kind staat centraal en heeft de regie!

Opname 3

- Vraag de expert of zij de interactievaardigheden die helpend zijn, wil inzetten.
- Kies voor een interactierijk moment waarin het mogelijk is om verschillende kinderen de beurt te geven.
- Maak een opname in de groep waarin de expert en de verschillende kinderen die de beurt krijgen zichtbaar worden.
  - Beweeg met de camera of iPad mee met de beurten die gegeven worden.

Vorbereiding

- Vraag aan het kind of hij de beelden ook thuis wilt laten zien.
- Maak een afspraak met de ouders wanneer je de beelden samen met hun kind kunt laten zien.
- Bereid met het kind de beelden voor die hij wil laten zien.

Review 4

- Activeer het kind om te vertellen hoe jullie samen met de beelden hebben gewerkt. Vul aan waar nodig.
- Het kind laat de kijkwijzers waar hij mee gewerkt heeft aan de ouders zien. Vul aan waar nodig.
- Maak direct een beeld-voor-beeld-analyse en laat het kind vertellen wat voor hem helpend is in contact met zijn omgeving.
- Stel alleen activerende vragen waardoor het kind centraal staat.
- Laat de ouders het kind ontvangen en vertellen wat zij hier thuis mee kunnen.

ICB bij TOS

Signaleren en handelen bij taalontwikkelingsstoornissen

Auteurs

Mariska Cornelissen

Margaret Rijnierse

Pleuntje van Wijck

Marjolijn Degen

Inhoud

Inleiding	5
1 Pragmatiek	7
2 Ontwikkeling van taalbegrip	9
3 Ontwikkeling van de taalproductie	13
4 Ontwikkeling van de auditieve vaardigheden	17
5 De mondmotoriek	19
6 De spraakontwikkeling	21
7 Bijlage I Vijf aspecten in de communicatie	25

Inleiding

Deze syllabus is bedoeld als naslagwerk bij ICB werkvorm 3. Het biedt een handreiking bij het analyseren van de videobeelden van de expert en een kind met een TOS.

In deze syllabus tref je tips en handreikingen aan bij het analyseren en signaleren wat er aan de hand is ('Wat zie je bij.....') en handvatten hoe te handelen bij bepaalde spraaktaalproblemen ('Wat kun je doen bij.....').

We hebben een paragraaf opgenomen waarin kort beschreven staat wat je kunt zien aan de taalvoorwaarden bij kinderen en wat je eventueel kunt doen om dit aspect verder te ontwikkelen bij het kind met een TOS. Daarna vind je op dezelfde manier de onderdelen taalproductie taalbegrip en spraakproductie terug. Meer specifiek hebben we nog de onderdelen mondmotoriek en auditieve vaardigheden opgenomen.

In de bijlage tref je een document aan waarin de vijf aspecten A1 t/m A5 beschreven staan die bij logopedisch onderzoek, verslaglegging en behandeling gehanteerd worden. In de syllabus vindt je de verwijzingen naar deze aspecten tussen haakjes vermeld.

We realiseren ons dat we niet volledig zijn in deze syllabus. Voor verdere verdieping en aanvulling verwijzen we naar de literatuur.

We hopen dat deze syllabus vooral een praktische aanvulling zal zijn op de reeds aanwezige kennis.

Mariska Cornelissen, Margaret Rijnierse
Pleuntje van Wijck en Marjolijn Degen
(Logopedisten bij Kentalis)

Gemompel

*Hoe duidelijker ik het wil zeggen
Hoe slechter ik uit mijn woorden kom*

*Dat lijkt mij een typisch verschijnsel
Van het een of ander*

Remco Campert

1 Pragmatiek

Bij pragmatiek wordt gekeken naar de voorwaarden voor communicatie en naar de manier waarop de communicatie verloopt in verschillende situaties.

Wat kun je zien bij kinderen met zwakke taalvoorwaarden en problemen in de pragmatiek?

- Weinig oogcontact (A5)
- Niet gelaatgericht (A5)
- Weinig mimiek (A5)
- Weinig spraak en taal (A1, A3, A4)
- Weinig initiatieven in de interactie (A5)
- Weinig gerichtheid op hun communicatie partner(s) (A5)
- Snel afgeleid
- Bewegingsonrust
- Korte aandachtspanne
- Slechte luisterhouding (A2)
- Zwak auditief geheugen (A2)

Wat kun je zien bij jongeren met zwakke taalvoorwaarden en problemen in de pragmatiek?

Naast de hierboven genoemde aspecten zien we de volgende zaken:

- Weinig plezier in spreken (A5)
Niet durven praten of vragen stellen (A5)
- Geen rekening houden met het referentiekader van de luisteraar (wat weet de ander wel/ niet over het onderwerp) (A5)
- Verzuimen om de spreekstijl aan te passen aan de gesprekspartner (te amicaal of juist te formeel) of de context (tijdens een begrafenis maak je geen grappen) (A5)
- Moeite om een onderwerp te introduceren (A5)
- Moeite om een gesprek te onderhouden of te beëindigen (A5)

Wat kun je doen voor een kind met zwakke taalvoorwaarden?

Stimuleren van de interactie; oogcontact, mimiek, initiatieven, gelaatgerichtheid:

- Kiekeboe spelletjes spelen
- Zang- en beweegspelletjes zoals: klap eens in je handjes, hop paardje hop, schuitje varen theetje drinken
- Samen voor de spiegel zitten, gekke bekken trekken, zwaaien, haren kammen, op de spiegel blazen en er in tekenen, met scheerschuim op de spiegel et cetera

Stimuleren van het beurtgedrag:

- Samen met een autootje spelen, heen en weer rijden (evt. iedere keer een verassing, klein snoepje, in de auto stoppen)
- Een bal over en weer rollen
- Samen een toren bouwen, om de beurt een blok
- Geluiden imiteren, als het kind een geluid maakt dit imiteren
- Lotto spelen, nu ben jij, nu ben ik

Verbeteren van de concentratie:

- Spanning, een kind vol spanning laten wachten op bijvoorbeeld het muisje dat komt aangekropen
- Knikkerbaan, samen kijken (evt. ook om de beurt)
- Duiveltje uit een doosje
- Kiekeboe
- Verbeteren van de luisterhouding
- Geluiden en voorwerpen koppelen
- Geluiden en plaatjes koppelen, een geluiden lotto
- Kleine opdrachtjes geven

Wat kun je doen voor een jongere met zwakke taalvoorwaarden?

Bij jongeren kan men inspelen op de zwakke taalvoorwaarden en pragmatiek door:

- Afleidende prikkels in samenspraak met de jongere te verminderen
- De juiste plaats in de klas/ ruimte te bepalen
- De jongere regelmatig even een opdracht te geven, zodat hij even kan bewegen (even koffie halen, et cetera)
- Veel afwisseling in werkvormen
- Stille jongeren uit te dagen en elk initiatief te belonen
- Niet te snel iets in te vullen voor de leerling, maar door te wachten op wat de jongere zelf wil zeggen
- Expliciet te laten merken dat je het leuk vindt om met de jongere te praten
- Gedrag te spiegelen
- Situaties die verkeerd lopen uit te leggen en eventueel na te spelen in een rollenspel
- De jongere mee te laten denken over wat er mis ging in de communicatie en hoe dit anders had gekund (bijvoorbeeld aan de hand van DGM)

2 Ontwikkeling van taalbegrip

Taalbegrip is het begrijpen van gesproken taal; het begrijpen van de betekenis van losse woorden (woordniveau) (A4), maar ook het begrijpen van relaties tussen woorden (zinsniveau) (A3, A4).

Wat kun je zien bij kinderen met een zwak taalbegrip?

Kleine woordenschat (A4)

- Problemen met begrippen zoals eerste/laatste, meer/minder
- Niet begrijpen van instructies door onbekende woorden

Trage taalverwerking/decoderingsproblemen (A2 en A4)

- Extra tijd nodig hebben om informatie tot zich door te laten dringen
- Het tempo niet aan kunnen, loopt er qua begrip net achteraan

Onvoldoende profiteren van taalaanbod (A4)

- Woorden die terloops aangeboden worden zal het kind niet oppikken. Veel herhaling nodig en expliciet aanbieden

Moeite met de vraagwoorden (A4)

- Verkeerd antwoorden op vragen door het ontbreken van de betekenis van het vraagwoord. Inhoudelijk zal het kind misschien het wel weten, maar niet als het op deze manier gevraagd wordt

Moeite met complexiteit/zwak auditief geheugen (A2, A4)

- Kind zal een deel van de opdracht of vraag missen doordat er teveel informatie in de zin staat. De opdracht wordt dan verkeerd uitgevoerd. Bijvoorbeeld alleen het laatste deel van de zin wordt uitgevoerd, omdat het begin alweer vergeten is.

Moeite met figuurlijke taal (A4)

- Misverstanden doordat dingen te letterlijk worden opgevat
- Humor die uit de taal verdwijnt

Onvoldoende luisterhouding (A2)

- Informatie gaat deels of geheel langs het kind heen

Problemen met het taalbegrip kan zich ook gedragsmatig uiten, bijvoorbeeld:

- Ongeïnteresseerd lijken
- Teruggetrokken zijn
- Druk worden
- Over bewegelijk worden

Wat kun je zien bij jongeren met een zwak taalbegrip?

Naast de hierboven genoemde aspecten zien we de volgende zaken:

- Moeite met het begrijpen van verzwegen betekenissen (bijvoorbeeld het verschil tussen 'de auto staat in de doos' en 'de doos staat in de auto') (A4)
- Moeite met het begrijpen van dubbele ontkenningen (bijvoorbeeld 'dat is niet onbelangrijk') (A4)

- Zwak taaldenken (denkprocessen en taal zijn nauw met elkaar verbonden, bijvoorbeeld beredeneren van oorzaak-gevolg) waardoor er misverstanden en conflicten ontstaan (A4)
- Problemen op het gebied van het tijdsbesef (voor het klokkijken gebruik je taal, begrippen als 'morgen, overmorgen en eergisteren leveren problemen op), Dit heeft ook gevolgen voor het plannen, agendagebruik en daarmee voor de zelfredzaamheid (A4)
- Jongeren raken zich er steeds meer van bewust dat ze minder begrijpen dan hun leeftijdsgenoten
- Het zelfvertrouwen van de jongeren wordt aangetast door het feit dat zij hulp van volwassenen nodig blijven hebben en vaak stuiten op onbegrip en misverstanden

Wat kun je doen voor een kind met een zwak taalbegrip?

Algemeen:

- Aandacht van het kind vragen/wekken voordat je iets gaat vertellen
- Oogcontact uitlokken
- Checken of het kind je begrepen heeft door het kind zelf het na te laten vertellen of na te vragen
- Leer het kind om navraag te doen als het iets niet begrepen heeft

Kleine woordenschat:

- Woordenschat uitbreiden
- Woorden expliciet aanbieden
- Begeleid je handelingen met taal.
- Regelmatig herhalen van het nieuwe woord
- In thema's werken
- Nieuw woord met nadruk uitspreken
- Betekenis van het woord uitleggen, relaties (verschillen en overeenkomsten) tussen woorden uitleggen
- Woorden in zinsverband aanbieden
- Woorden thematisch aanbieden zodat er een netwerk van woorden opgebouwd kan worden
- Nieuwe woorden visueel ondersteunen (voorwerp, plaatje, gebaar)
- Nieuw woord in verschillende contexten gebruiken
- Stimuleer het kind om te vragen naar betekenissen van onbekende woorden

Trage verwerking

- Spreektempo verlagen
- Kind de tijd geven om taal tot zich door te laten dringen en te reageren
- Zin niet te snel weer herhalen of aanpassen, want dan begint het verwerkingsproces opnieuw
- Checken of het kind je begrepen heeft, zelf de instructie na laten vertellen.
- Kind leren wat de belangrijke informatie uit een opdracht/zin/verhaal is
- Aangeven wanneer (het)/wat echt belangrijk is
- Kind leren dat het om een herhaling mag vragen wanneer het niet begrepen is
- Visuele ondersteuning geven (plaatjes en gebaren)

Onvoldoende profiteren van het taalaanbod

- Taal expliciet, nadrukkelijk aanbieden
- Veel herhalen

Moeite met vraagwoorden

- Op de hoogte zijn van de kennis van de vraagwoorden van het kind
- Vragen aanpassen zodat je de vraagwoorden gebruikt die het kind kent

Moeite met complexiteit

- Niet te ingewikkelde zinnen gebruiken, gebruik van voegwoorden minimaliseren of vereenvoudigen

Zwak auditief geheugen

- Niet te lange zinnen gebruiken
- Niet te veel informatie in één zin

Moeite met figuurlijke taal

- Attent zijn bij gebruik van figuurlijke uitingen, meteen uitleggen
- Onvoldoende luisterhouding
- Aandacht van het kind vragen voordat je iets gaat zeggen
- Kind regelmatig laten navertellen wat de opdracht is, of wat er verteld is
- Zorgen voor zo min mogelijk afleiders (visueel en auditief)

Wat kun je doen voor een jongere met een zwak taalbegrip?

Voor jongeren gelden bovenstaande adviezen eveneens. Wel zien we vaak een verschuiving ontstaan in de aanpak. De volwassenen zullen hun taalaanbod zoveel mogelijk aanpassen, maar de jongeren moeten daarnaast expliciet leren omgaan met hun beperking, zodat ze zich in andere situaties ook kunnen redden.

- Geef inzicht in hun communicatieproblematiek
- Leg uit wat ze kunnen doen als ze iets niet begrepen hebben
- Train dit ook in tijdens rollenspelen
- Leer ze omgaan met woordenboeken en multimedia om zelf achter betekenissen te komen

3 Ontwikkeling van de taalproductie

De taalproductie betreft de morfologie (A3), semantiek (A4) en syntaxis (A3).

Wat kun je zien bij kinderen met een zwakke taalproductie?

Kleine actieve woordenschat (A4):

- Problemen met benoemen van voorwerpen, plaatjes
- Problemen met het verwoorden van gebeurtenissen
- Stilvallen, 'eh' zeggen

Woordvindingsproblemen (A4):

- Bij onvoldoende gebruik maken van strategieën, zal de communicatie stroef verlopen
- Moeite met het exact verwoorden van wat je bedoelt
- Dichtslaan bij directe benadering

Zwakke verhaalopbouw (A4 en A5):

- Vertellen begin- kern- einde verhaal
- Structuur aanbrengen in verhaal
- Wie, wat, waar, wanneer, hoe vertellen
- Rekening houden voorkennis gesprekspartner
- Rekening houden met context

Moeite met labeling (A4):

- Misverstanden in de communicatie doordat je niet zegt wat je eigenlijk bedoelt
- Foute antwoorden bij invultaken

Perseveratie (A4):

- Opdrachten fout uitvoeren omdat de overstap naar een nieuwe opdracht niet lukt.
- Moeite met afwisselende taken
- Moeite hebben met het nazeggen van losse woorden/klanken, niet ten gevolge van een zwak auditief geheugen, maar door het blijven kleven aan een eerder genoemde klank of woord

Gestoorde taalvorm (A3):

- Korte zinnen
- Lang blijven gebruiken van eigen naam in plaats van 'ik'
- Moeite met het vervoegen en verbuigen van werkwoorden en woorden
- Moeite met het verbaal reageren op vragen of opdrachten
- Moeite met het duidelijk vertellen van een verhaaltje
- Frustratie door het niet kunnen verwoorden van gedachten, belevenissen, gevoelens

Pragmatische problemen (A5):

- Niet groeten
- Moeite om aan te geven wat het wel of niet wil.
- Niet om hulp kunnen vragen
- Moeite met beurtgedrag, daardoor word je snel als storend ervaren in de groep

- Moeite om boodschap over te brengen, moeilijk voor andere kinderen om de aandacht erbij te houden

Gedragmatige problemen:

- Teruggetrokken, faalangstig zijn
- Druk worden (motorisch druk of agressief)

Wat kun je zien bij jongeren met een zwakke taalproductie?

Bij jongeren zie je nog veel van bovenstaande aspecten (soms in afgezwakte vorm).

Verder zie je:

- Dat de jongere in tegenstelling tot leeftijdsgenoten nog veel hulp blijft houden van volwassenen om hem heen om zijn boodschap over te brengen (A3, A4, A5) Dit heeft grote invloed op de zelfredzaamheid en het zelfvertrouwen
- Veel problemen op sociaal-emotioneel gebied. Door een zwakke taalproductie (A3, A4) is het voor de jongere moeilijk om zijn gedachten, wensen en gevoelens te uiten en te verwoorden. Dit levert soms gedragmatige problemen op, maar ook niet direct zichtbare problemen (onzekerheid, passiviteit, gevoelens van minderwaardigheid, vermijdingsgedrag, et cetera)

Wat kun je doen voor een kind met een zwakke taalproductie?

Toepassen bij elk taalproductieprobleem:

- Gebruik de ICB-interactievaardigheden bij dagelijkse handelingen en bezigheden
- Zorg voor structuur en voorspelbaarheid
- Gebruik ondersteunende communicatiemiddelen zoals gebaren en plaatjes

Kleine actieve woordenschat:

- Zie stukje zwak taalbegrip, kleine woordenschat

Woordvindingsproblemen:

- Aanleren van strategieën (waar hoort het bij, wat kun je ermee doen et cetera).
- Categoriseren, synoniemen, antoniemen.
- Klankondersteunende gebaren gebruiken bij het aanleren van de letters.

Labelingsproblemen:

- Check of het kind zegt wat het bedoelt door vragend het woord te herhalen
- Het verschil uitleggen tussen het gebruikte woord en het bedoelde woord
- Visualiseer

Perseveratie:

- Zorg dat je weet of het kind last heeft van persevereren, zodat je het herkent

Gestoorde taalvorm:

- De foutieve zin in de goede vorm herhalen, zodat het kind het juiste voorbeeld krijgt aangeboden, tevens een controle of je begrepen hebt wat het kind bedoelt.
- Eventueel met enige nadruk bepaalde woorden in de zin zeggen
- Spreek zelf ook met 'ik' en 'jij' zodat het kind deze woorden leert gebruiken
- Zorg voor een functionele situatie waarin bepaalde zinnen vaker terugkomen (bijvoorbeeld tijdens een spelletje: 'Deze moet hier')
- Houd een rustig spreektempo aan.
- Praat op één taalniveau hoger dan het kind zodat het kind leert zijn zinnen uit te breiden

Pragmatische problemen:

- Bij problemen met de beurtname: geef het kind dat aan de beurt is een 'beurtvoed' of 'beurtketting', de andere kinderen mogen dan niet praten
- Maak kleine tekeningetjes ter ondersteuning van het verhaal van het kind, zo blijven de andere kinderen ook geboeid
- Speel situaties uit zodat een kind leert welke taal in welke situatie past
- Van te voren één onderwerp afspreken waar het kind over mag praten
- Vat regelmatig kort in één zin samen wat er gezegd is

Gedragmatige problemen:

- Zorg voor een veilige sfeer
- Zorg dat het kind zich begrepen voelt, zet hierbij ook ondersteunende communicatiemiddelen in
- Leer kinderen in de groep te wachten op en te luisteren naar elkaar

Wat kun je doen voor een jongere met een zwakke taalproductie?

Voor jongeren gelden dezelfde adviezen. Maar ook hierbij geldt dat het belangrijk is om een goede balans te zoeken tussen het aanpassen van de communicatie van de volwassenen in de directe omgeving en de jongeren uitdagen om strategieën in te zetten die de zelfredzaamheid bevorderen. Enkele tips:

- Zet veel in op het vergroten van het zelfvertrouwen!!
- Plan individuele gesprekken in zodat de jongere de tijd en de ruimte heeft om zijn boodschap over te brengen zonder de (sociale) druk van leeftijdsgenoten
- Laat de jongere zijn verhaal opschrijven en plan daarna tijd om dit te bespreken
- Laat jongeren onderling ervaringen uitwisselen over de problemen in de communicatie om zo onderling begrip te krijgen en om ze te laten ervaren dat ze er niet alleen voor staan
- Leer standaardzinnen aan die gebruikt kunnen worden in praktische situaties in het dagelijks leven (bijvoorbeeld omtrent hulp vragen, gekoppeld aan school/groep, stage, vrije tijd)
- Oefen de communicatieve vaardigheden in rollenspellen
- Beloon elk initiatief, ongeacht de kwaliteit van de uitingen

4 Ontwikkeling van de auditieve vaardigheden

De auditieve waarneming kun je onderverdelen in auditieve waarneming, auditieve concentratie en auditief geheugen.

Wat kun je zien bij kinderen met zwakke auditieve vaardigheden?

Geringe luistergerichtheid (A2):

- Kind is niet gericht op taal/geluiden
- Kind is snel afgeleid door van alles en nog wat om hem heen (afgeleid door datgene wat het ziet meer dan door wat het hoort)

Zwak auditief geheugen (A2):

- Moeite met het onthouden van liedjes en versjes
- Moeite met het uitvoeren van langere opdrachten omdat langere zinnen niet onthouden worden
- Moeite met het nazeggen van zinnen of losse woorden

Zwakke auditieve discriminatie (A2):

- Moeite met het herkennen van geluiden
- Moeite met het waarnemen van kleine klankverschillen

Trage auditieve verwerking (A2):

- Kind heeft tijd nodig om auditieve informatie te verwerken
- Gesprekjes gaan traag door (ver)late reacties

Wat kun je zien bij jongeren met zwakke auditieve vaardigheden?

Voor jongeren gelden dezelfde adviezen en daarnaast:

- Dat zij vaak al veel negatieve ervaringen hebben gehad op dit gebied
- Ze hebben problemen met het onthouden van informatie (A2)
- Ze missen veel informatie (A2)
- Het kost hen veel energie om lange tijd te luisteren (A2)
- Vaak uit zich dit in (ogenschijnlijke) desinteresse en afhaken uit de communicatie
- Dit gaat eventueel gepaard met gedrags- en sociaal-emotionele problemen

Wat kun je doen voor een kind met een zwakke auditieve waarneming?

Geringe luistergerichtheid:

- Probeer de interesse van het kind te wekken voor geluiden, liedjes, versjes enzovoort.

- door allerlei luisterspelletjes te doen
- Betrek het kind bij liedjes door middel van muziekinstrumenten
- Geef fluisteropdrachtjes
- Laat het kind spelen met geluidgevend spel materiaal
- Verstop materiaal dat geluid maakt en laat het kind dit zoeken

Zwak auditief geheugen:

- Een zwak auditief geheugen is niet zomaar te verbeteren. Leer het kind truckjes om zinnen en liedjes te onthouden
- •Bied visuele ondersteuning

*De zee
De zee kun je horen
Met je handen voor je oren,
In een kokkel,
In een mosterdpotje,
Of aan zee.*

Judith Herzberg

Zwakke auditieve discriminatie (houd hierbij rekening met het niveau van de conceptontwikkeling, geheugencapaciteit en woordenschat van het kind):

- Doe klap- en loopspelletjes op muziek
- Speel geluidenlotto's
- Laat kinderen discrimineren tussen verschillende diergeluiden
- Speel eenvoudige rijmspelletjes (vanaf 5 jaar)

Trage auditieve verwerking:

- Wees bewust van het feit dat het kind tijd nodig heeft om auditieve informatie te verwerken
  - Geef het kind de tijd om te reageren
  - Houd een langzaam spreektempo aan
- Spreek duidelijk en laat het kind ook naar je mondbeeld kijken

Wat kun je doen voor een jongere met een zwakke auditieve waarneming?

Bij jongeren blijft het belangrijk om:

- Te controleren of hij gericht is op de aangeboden informatie
- Te controleren of de informatie gehoord is
- Regelmatig terug te vragen
- Taal in korte en enkelvoudige zinnen aan te bieden
- Ondersteunende hulpmiddelen aan te bieden om opdrachten te onthouden
- Het gebruik van een agenda of kalender te stimuleren en opdrachten samen met de jongere schriftelijk vast te leggen
- Met het mondbeeld gericht naar de leerlingen te praten
- Afleidend geluid te verminderen (Geef bijvoorbeeld geen opdracht/ huiswerk als de bel net gaat)

5 De mondmotoriek

Wanneer we spreken over mondmotoriek (A1) bedoelen we de motorische vaardigheden in het mondgebied die nodig zijn om te kunnen eten, drinken en articuleren.

Voorwaarden specifiek voor de mondmotoriek:

- Intact zijn van de spraakorganen
- Goede motorische beheersing in het mondgebied (motoriek, planning en controle)

Wat kun je zien aan de mondmotoriek van kinderen met TOS problemen?

- Open mondgedrag
- Lage tongligging
- Speeksel verlies
- Slappe articulatie
- Problemen in de planning van bewegingen (orale dyspraxie)
- Problemen met de tonus in het orale gebied, (spierspanning die te hoog of te laag is)

Wat kun je zien aan de mondmotoriek van jongeren met TOS problemen?

Bij jongeren zijn deze problemen (A1) vaak al veelvuldig getraind en slechts een enkele keer is het probleem dusdanig van aard dat de jongere er grote problemen mee heeft. De meeste problemen die we zien zijn op het gebied van het eten/ drinken. De jongere eet en drinkt op een wijze die slordig is te noemen. Dit kan onzekerheid met zich meebrengen als er in een groep gegeten wordt.

Wat kun je doen voor een kind met een zwakke mondmotoriek?

(doe dit altijd in overleg met de behandelend logopedist)

Open mondgedrag -> mondsluiting stimuleren, lippen versterken:

- Blaas- en zuigspelletjes; bellenblaas, molentjes blazen, blaasvoetbal, fluitjes
- Door een trechter praten, lippen er omheen
- Trillen met de lippen
- Wangen bolblazen

Lage tongligging -> tong activeren:

- Tongklakken
- Lippen aflikken, bijvoorbeeld pindakaas of pasta op de lippen smeren
- Iets met de tong van de tafel likken

Speekselverlies -> bewustmaken en speekselverlies voorkomen:

- Gevoeligheid vergroten in het mondgebied

Slappe articulatie -> pittige articulatie stimuleren:

- Stimuleer het kind om zo duidelijk mogelijk te spreken
- Geef zelf het goede voorbeeld, spreek rustig en duidelijk en laat het kind naar jouw mondbeeld kijken

- Doe lipversterkende en tongactiverende oefeningen

Wat kun je doen voor een jongere met een zwakke mondmotoriek?

Bij jongeren wordt er nog zelden expliciet gewerkt aan het verbeteren van de mondmotoriek. Wel is het verstandig om te bekijken hoe de jongeren om kunnen gaan met bijvoorbeeld een 'slordig' eet- en drinkpatroon. Wat wil de jongere zelf? Hoe reageren de leeftijdsgenoten hierop en wat kunnen volwassenen doen om dit te begeleiden?

6 De spraakontwikkeling

De spraakontwikkeling is het leren waarnemen en maken van klanken, die in een bepaalde taal voorkomen.

Op een konijn

*Bij Noordwijk zwom een nat konijn
Temidden van een school tonijn
"Tja", sprak het beest,
"dat tomt ervan als men de ta niet
zeggen tan"*

Kees Stip

Wat kun je zien bij kinderen met spraakproblemen?

Problemen met begrepen worden (A1):

- Dit is afhankelijk van de ernst van de verstaanbaarheidsproblemen.
- Worden klanken consequent of inconsequent vervangen?
- Bij consequent vervangen heb je een soort 'code-sleutel', bijvoorbeeld de /k/ wordt altijd een /t/. Dit is voor de luisteraar redelijk te verstaan
- Als klanken inconsequent worden vervangen is het vaak veel moeilijker om een kind te verstaan
- De hoeveelheid van vervormde/ vervangen of weggelaten klanken
- Hoe meer klanken vervangen, vervormd of weggelaten worden, hoe meer problemen er zullen zijn met de verstaanbaarheid. Het taalniveau speelt hierbij ook een rol, o.a.: zinslengte, buiten het hier en nu praten

Spraakproblemen ten gevolge van een organische afwijking (Bijvoorbeeld lip- kaak-gehemelte spleet) (A1):

- Het spraakapparaat is niet goed aangelegd, waardoor specifieke articulatieproblemen optreden (nasaliteit, vervormen van klanken)

Problemen met het plannen van bewegingen (dyspraxie) (A1):

- Het kind is onvoldoende in staat bewegingen van spieren in het spraakapparaat te programmeren, coördineren of controleren

Problemen met de mondmotoriek (A1):

- De spierspanning is te hoog of te laag. Het kind heeft moeite met het uitvoeren van bepaalde bewegingen (bijvoorbeeld het heffen van de tong). Dit heeft gevolgen voor de coördinatie, het spreektempo, de stem en de intonatie. Bepaalde klanken kunnen niet gemaakt worden en/of klanken worden vervormd

Problemen met het onderscheiden van de klanken (auditief) (A2):

- Als het kind bij een ander geen verschil hoort tussen klanken, kan het zelf nooit dat verschil maken in klanken (o.a. slechthorende kinderen en kinderen met midden

oor problemen). Als het kind bij zichzelf verschillen niet hoort (bijvoorbeeld eten en eken), hoort het niet dat het woorden anders uitspreekt

Problemen met de verstaanbaarheid ten gevolge van talige problemen (A1):

- Problemen met één of meerdere fonologische processen:
- Het fonologisch proces: assimilaties blijft te lang aanwezig (klanken veranderen onder invloed van klanken in de omgeving bijvoorbeeld 'sok' wordt 'kok') of het kind blijft onbeklemtoonde lettergrepen weglaten
- Perseveratie: het kind blijft ongewild kleven aan een voorafgaande klank. (bijvoorbeeld een kind benoemd een aantal plaatjes 'stuur, vuur, stuur (in plaats van schuur) oh nee ... st eh ... schuur')
- Problemen met de klankorganisatie: het kind heeft moeite met het vinden van de juiste volgorde van klanken binnen een woord (bijvoorbeeld paraplu wordt pralaluup)

Sociale of emotionele problemen:

- Het kind durft niet te praten omdat het zich bewust is van zijn uitspraakproblemen
- Het kind wordt agressief omdat hij niet begrepen wordt
- Het kind wordt geplaagd door andere kinderen
- Het kind krijgt problemen met het leggen van contacten met andere kinderen

Wat kun je zien bij jongeren met spraakproblemen?

Bij jongeren is er soms nog sprake van forse spraakproblematiek ondanks langdurige therapie. Dit komt dan overeen met de bovengenoemde problemen. Vaker echter zien we nog 'restverschijnselen' van spraakproblemen. Ze spreken bijvoorbeeld:

- Zacht (A1)
- Binnensmonds (A1)
- Slordig (A1)
- Slap (A1)
- Monotoon (A1)
- Er treden meer versprekingen op bij langere woorden (A1)
- Er treden meer versprekingen op bij nieuwe woorden (A1)
- Er treden meer versprekingen op bij een hoog spreektempo (A1)

Wat kun je doen voor een kind met spraakproblemen?

Problemen met begrepen worden:

- Probeer de ICB- interactievaardigheden toe te passen. Wanneer je het kind goed volgt, zal je sneller door hebben wat het bedoelt
- Probeer voor het kind te 'tolken', herhaal de verstaanbare woorden zodat het kind zich begrepen kan voelen en eventueel nog kan aanvullen
- Herhaal woorden voor het kind met de juiste uitspraak, eventueel met enige nadruk op een bepaalde klank
- Stel ja/nee vragen om er achter te komen wat het kind bedoelt
- Wanneer je het kind echt niet begrijpt, vraag of hij het aan kan wijzen, het kan pakken
- Stimuleer het kind om zijn taal te ondersteunen met gebaren
- Durf ook aan te geven dat je het kind niet begrijpt. 'Doen alsof' je het kind begrijpt kan het kind meer frustreren

Spraakproblemen ten gevolge van een organisch afwijking (bijvoorbeeld: lip- kaak- gehemelte spleet):

- Probeer consequente uitspraakfouten te herkennen, zodat het kind toch te verstaan is met zijn spraakprobleem

Problemen met plannen van bewegingen (dyspraxie):

- Wees ervan bewust dat het kind inconsequente fouten maakt
- Bied hulp door bijvoorbeeld de klankondersteunende gebaren te gebruiken

Problemen met de mondmotoriek:

- Stimuleer het kind om zo duidelijk mogelijk te spreken
- Geef zelf het goede voorbeeld, spreek langzaam en duidelijk en laat het kind naar jouw mondbeeld kijken
- Doe allerlei blaas- en zuigspelletjes en gerichte mondmotorische spelletjes

Problemen met het onderscheiden van klanken:

- Doe spelletjes met geluiden, muziek en liedjes, dit bevordert het auditief vermogen en stimuleert de luistergerichtheid

Sociaal-/emotionele problemen:

- Zorg voor een plezierige en veilige sfeer zodat het kind durft te praten.
- Benader faalangstige kinderen niet direct maar gebruik bijvoorbeeld handpoppen of vingerpoppetjes als ingang tot het spreken
- Bied alternatieve communicatiemiddelen aan zodat het kind toch kan aangeven wat het wil
- Probeer begrip bij de andere kinderen te kweken, voorkom plagen

Wat kun je doen voor een jongere met spraakproblemen?

Bij jongeren met blijvende forse spraakproblemen gelden veel van dezelfde adviezen.

Bij mildere spraakproblemen is het verstandig om te richten op praktische vaardigheden om de verstaanbaarheid te optimaliseren.

- Men kan de jongere eraan herinneren om duidelijk te spreken op een indirecte manier door non-verbaal te laten zien dat de jongere niet verstaan is
- door te laten merken dat men geïnteresseerd is in wat de jongere wil zeggen en hem dus graag verstaat
- Sommige jongeren vinden een directe manier prettiger door hem/ haar eraan te herinneren duidelijker te spreken
- Het is verstandig om de betrokken logopediste hierbij om advies te vragen in verband met de sociaal-emotionele ontwikkeling

7 Bijlage I Vijf aspecten in de communicatie

Deze aspecten worden gebruikt voor:

- Onderzoek
- Verslaglegging
- Behandeling

Doel is om gericht te gaan kijken naar communicatie.

A1 Spraakproductie

- Geen taal!
- Spraak/articulatie
- Verbale dyspraxie
- Snelheid
- Stem
- Intonatie
- Stotteren
- Mondgedrag/mondmotoriek

A2 Spraakperceptie

- Geen taal!
- Horen en verwerken
- SH
- Auditief geheugen
- Auditieve verwerking
- Over/ondergevoeligheid sensorische prikkels

A3 Grammaticale kennisontwikkeling

- Taalvorm
- Woorden
- Zinnen
- Begrip en productie: 'bij ons in de straat wonen veel kinderen die bij mij op school zitten' 'ik liep naar school'

A4 Lexicaal-semantische ontwikkeling

- Taalinhoud
- Lexicon (woordenschat)
- Semantiek -> betekenis van taal
- Taaldenken (oorzaak/gevolg, middel/doel)
- Humor
- Figuurlijke taal
- Begrip en productie, normale ontwikkeling begrip>productie, bijvoorbeeld Autisme echolalie of lege concepten andersom

A5 Pragmatiek

- Taalgebruik, vaak aspecten die we onder sociaal emotioneel scharen maar die we juist vanuit deze instelling en met deze doelgroep ook vanuit communicatie moeten belichten

Samenvatting ICB bij TOS

Jongere, bij wie de voorwaarden voor taalverwerving matig ontwikkeld is

- Samen met de jongere de omgeving aanpassen, onder andere afleidende prikkels verminderen.
- De jongere mee laten denken over wat er mis ging in de communicatie en hoe dit anders had gekund.
- De jongeren uitleggen dat communicatie (kletsen) belangrijk is om contacten te leggen en te onderhouden en dit oefenen.
- De jongeren aanleren dat zij aan anderen kunnen uitleggen dat communicatie voor hen lastig is (bijvoorbeeld oogcontact, verkeerd begrijpen, vermoeid worden door praten of luisteren).
- Met de jongere samen een passende manier zoeken om dit te doen (vertellen, TOS-pas, op mobieltje zetten, et cetera).

Jong kind, bij wie de voorwaarden voor taalverwerving matig ontwikkeld zijn

- Creëer veiligheid en stimuleer interactie en beurtgedrag tussen jou en het kind door:
- Maak oogcontact.
- Gebruik overduidelijke mimiek en lichaamstaal.
- Spiegelen van gedrag en geluid van het kind (kind zegt 'oo', jij zegt 'oo'; kind slaat op tafel, jij slaat op tafel).
- Zwaaien, gezichten trekken, speelgoed tussen jou en het kind heen en weer laten bewegen.
- Samen spelletjes doen zoals kiekeboe, zangspelletjes, samen toren maken.

Kind met een zwakke taalproductie

- Herhaal foutieve woorden en zinnen van het kind in de goede vorm, mogelijk met enige nadruk op een bepaald door het kind weggelaten woord of zinsdeel.
- Houd een rustig spreektempo aan.
- Spreek zelf tijdens samenspel in zinnen die 1 zinsdeel langer zijn dan het kind zelf gebruikt.
- Maak snelle tekeningen bij een verhaal van een kind, als dat verhaal zich buiten het hier-en-nu afspeelt.
- Help het kind om tot symbolisch spel te komen, praat tijdens het spel; speel eventueel dialogen uit in rollenspel zodat het kind weet wat hij in bepaalde situaties kan zeggen.
- Leer het kind nieuwe woorden te zeggen door systematisch en methodisch aan woordenschatuitbreiding te werken, samen met de logopedist.

Jongere met een zwakke taalproductie

- Leer de jongere om aan de gesprekspartner te vragen of zijn boodschap duidelijk was. (zeker bij stages, werk en in andere situaties waar men geen ervaring heeft met jongeren met een zwakke taalproductie).
- Zet veel in op het vergroten van het zelfvertrouwen!
- Het is belangrijk om een goede balans te zoeken tussen het aanpassen van de communicatie van de volwassenen in de directe omgeving en de jongeren uitdagen om strategieën in te zetten die de zelfredzaamheid bevorderen.

Kind met een zwak taalbegrip

- Vraag de aandacht van het kind, inclusief oogcontact voor je gaat spreken.
- Spreek duidelijk en langzaam, geef het kind extra tijd om te reageren (pauzes!).
- Bied visuele ondersteuning in de vorm van een duidelijk mondbeeld en mimiek, afbeeldingen, gebaren, voorwerpen.
- Check of het kind het begrepen heeft door na te vragen.
- Leer het kind om te vragen om herhaling of verduidelijking wanneer hij dingen niet begrijpt.
- Leer het kind nieuwe woorden te begrijpen door systematisch en methodisch aan woordenschatuitbreiding te werken, samen met de logopedist.

Jongere met een zwak taalbegrip

- Pas het taalgebruik zoveel mogelijk aan, maar de jongeren moeten daarnaast expliciet leren omgaan met hun beperking, zodat ze zich in andere situaties ook kunnen redden.
- Geef inzicht in hun communicatieproblematiek.
- Leer hen dat zij zelf de verantwoordelijkheid hebben om het aan te geven als ze een ander niet begrijpen. Een zwak taalbegrip is niet zichtbaar voor anderen en buiten de vertrouwde omgeving wordt er geen rekening met hen gehouden als ze daar niet zelf om vragen.
- Leer hen aan om een ontvangstbevestiging te geven/vragen om zo te kunnen controleren of men elkaar goed heeft begrepen (zeker bij stage, werk en belangrijke relaties).

Kind met een ernstig spraakprobleem waardoor het matig/slecht verstaanbaar is

- Praat met het kind binnen het hier-en-nu, door met hem te spelen met speelgoed. Kinderen zijn beter te begrijpen als je ziet waar het kind het over heeft.
- Pas binnen dat spel 'Volgen' toe. Wanneer je het kind goed volgt binnen het spel, kun je beter begrijpen wat het kind bedoelt.
- Herhaal de verstaanbare woorden en zinnen met de juiste uitspraak, zodat het kind zich begrepen voelt en hij tegelijk de goede uitspraak nog eens hoort.
- Stel ja/nee vragen als je het echt niet begrijpt, of vraag het kind te gebaren, aan te wijzen of een voorwerp te pakken; durf aan te geven dat je het kind niet begrijpt.

Jongere met een ernstig spraakprobleem, waardoor hij matig/slecht verstaanbaar is

- Laat merken dat men geïnteresseerd is in wat de jongere wil zeggen en je hem dus graag verstaat.

- Geef de jongere inzicht in zijn spraakproblemen door uitleg te geven over klanken en woorden, zodat een jongere weet welke woorden moeilijk verstaan worden of in welke situatie de verstaanbaarheid onvoldoende is.
- Geef de jongere de verantwoordelijkheid over zijn communicatie door hem te leren om na te vragen of men hem heeft verstaan.

Kind met een slappe articulatie

- Geef zelf het goede voorbeeld, spreek rustig en duidelijk en laat het kind naar jouw mond kijken.

Kind met een zwakke auditieve waarneming

- Spreek duidelijk en langzaam, geef het kind extra tijd om te reageren (pauzes!).
- Bied visuele ondersteuning in de vorm van een duidelijk mondbeeld en mimiek, afbeeldingen, gebaren, voorwerpen.
- Wek de interesse voor gesproken taal door liedjes, fluisteropdrachten, versjes, luisterspelletjes.

Jongere met een zwakke auditieve waarneming

- Bij jongeren blijft het belangrijk om: te controleren of hij gericht is op de aangeboden informatie en je gehoord heeft
- Maak hen ervan bewust dat ze door de zwakke auditieve waarneming soms informatie missen, wat misverstanden kan opleveren.
- Leer hen te vragen om herhaling, visuele ondersteuning, langzaam spreken, pauzes et cetera.
- Leer hen om een ontvangstbevestiging te geven, zodat ze kunnen controleren of ze niets gemist of verkeerd begrepen hebben. (vooral bij stage, werk en belangrijke relaties).
- Leer hen dat zij zelf verantwoordelijk zijn wanneer zij informatie missen, een ander kan dat niet aan hen zien.

Kind/jongere met problemen in de pragmatiek

- Vraag de aandacht van het kind voordat je gaat spreken.
- Let op omgevingsgeluiden.
- Check of de boodschap juist begrepen en onthouden wordt.
- Geef het kind tijd om de boodschap te begrijpen.
- Pas op met humor, grapjes, figuurlijke taal, sarcasme en ironie.
- Geef het kind voldoende tijd om zich te uiten.
- Check of het kind begrijpt wat het zelf zegt; sommige kinderen gebruiken echolalie.
- Stimuleer de functies van het vragen om hulp, uitleg, herhaling en aandacht.
- Geef het kind handvatten hoe het een verzoek/handeling kan weigeren.
- Stimuleer het kind, op een positieve manier, tot het geven van informatie.
- Benoem de gevoelens van het kind en van andere mensen ('ik zie dat ...').
- Verdeel in een gesprek de beurten.
- Maak gebruik van metacommunicatie.
- Maak het kind bewust van het belang om zich te richten tot de gesprekspartner. Vertel het kind wat de gevolgen kunnen zijn wanneer de ander niet weet dat je tegen hem/haar spreekt.
- Stel het kind gerichte vragen (wat, hoe, waar, wanneer, wie, waarom) als je het kind niet begrijpt.

- Geef het kind handvatten hoe hij taal aan kan passen aan situaties en personen. (maak hierbij gebruik van metacommunicatie).
- Maak gebruik van visuele ondersteuning, aangepast op het niveau van het kind.

ICB bij dove en slechthorende kinderen

Specifieke aandachtspunten in de interactie en communicatie met kinderen met een auditieve beperking

Om de interactie en communicatie met kinderen met een (ernstige) auditieve beperking goed te laten verlopen, dient de expert in de voorbereiding en tijdens het interactie-/communicatiemoment gedegen rekening te houden met de volgende punten:

Kindkenmerken

Bestudeer voorafgaande aan je ontmoeting met het kind zijn/haar dossier goed. Vraag je daarbij af wat de verschillende onderzoeksgegevens betekenen voor de contactname en de communicatie van en met het kind. Zijn er naast het audiogram gegevens voorhanden die het auditief functioneren van het kind duidelijker aangeven (bijvoorbeeld in logopedische handelingsplannen/verslagen)? Wat is er bekend over de preverbale voorwaarden, de spraaktaalontwikkeling, de gebarentaalontwikkeling en een eventueel gebruik van ondersteunende communicatie?

Positie in de ruimte

Voor een kind met een auditieve beperking is visuele informatie extra belangrijk.

- Bied het kind de mogelijkheid om jouw gezichtsuitdrukkingen, mondbewegingen, handelingen en gebaren goed te zien door er niet alleen voor te zorgen dat er voldoende licht in de ruimte is, maar ook dat jouw en zijn positie ten opzichte van lichtbronnen gunstig is. Let erop dat het kind niet tegen het zonlicht in hoeft te kijken, maar plaats het kind met de rug naar het raam zodat het daglicht op jouw gezicht valt. Wees bedacht op irritant flikkerend 'gezellig' kaarslicht of op een verblindende felle lamp.
- Niemand houdt ervan om opgeschrikt te worden door onverwacht gezelschap. Zorg er daarom voor dat het kind niet met de rug naar de deur zit, maar dat het kind kan zien wanneer de deur geopend wordt en er iemand binnenkomt.

Positie ten opzichte van elkaar

- Zak zelf door de knieën of zet het kind op een hoge stoel om ervoor te zorgen dat je op ooghoogte zit en dat het kind jouw gezichtsuitdrukkingen, mondbewegingen en gebaren goed kan zien.
- Verschillende factoren (kindgegevens, hoeveel ruimte je letterlijk hebt om je binnen te bewegen, lichtval) kunnen van invloed zijn op je keuze of je het beste tegenover het kind of bijvoorbeeld in een hoek van 90 graden ten opzichte van het kind plaats kunt nemen. Kies bewust voor je eigen plaats.

Aandacht vragen

Een belangrijke voorwaarde om tot interactie en communicatie te komen, is dát je überhaupt de aandacht weet te vestigen. In het bovenstaande deel over de vier

basiselementen is hier al aandacht aan besteed. Daarnaast dient de expert zich er bij een kind met een (ernstige) auditieve beperking nog bewust van te zijn, dat:

- Het voor een kind met een auditieve beperking soms moeilijk is om verschillende geluiden te onderscheiden of om zich snel tot een gesprekspartner te richten,
- Mensen met een auditieve beperking vaak andere gewoonten hebben ten aanzien van de contactname dan dat goedgehoorde mensen gewend zijn.

Wat kan dit concreet betekenen voor de interactie/communicatie tussen jou en het kind?

- Probeer stoorgeluiden te vermijden tijdens een interactie-/communicatiemoment met het kind door een rustige ruimte en een rustige situatie te kiezen. Zet bijvoorbeeld de tv uit, of probeer niet juist tijdens de gezamenlijke warme maaltijd (bij veel getik en geschraap van bestek) een belangrijke boodschap over te brengen.
- Let ook op de inrichting van de ruimte; omdat kinderen met een auditieve beperking visueel zijn ingesteld kan een ruimte met veel visuele prikkels erg afleidend werken.
- Leer van de gewoonten van dove mensen. Zij raken elkaar bijvoorbeeld gemakkelijker aan, tikken op tafel of zwaaien met hun handen binnen het gezichtsveld van de ander om de aandacht te vragen. Spelmateriaal vormen ook een mooie ingang om contact te ontlokken. Wanneer het kind en jij al aandacht voor hetzelfde speelgoed hebben en je graag wilt dat het kind naar jou kijkt, kun je het materiaal spelenderwijs naar jezelf, of zelfs naar je gezicht, verplaatsen en vervolgens jouw boodschap overbrengen.
- Leid je boodschap in door bijvoorbeeld eerst de naam van het kind te noemen of zinnestjes te gebruiken als 'luister eens, ...', 'wat ik je wilde zeggen, ...' (in het Nederlands of in de Nederlandse Gebarentaal) of controleer anderszins of het kind aandacht heeft voor jouw talige informatie.
- Stem de luidheid van je stem af op de situatie en de hoormogelijkheden van het kind. Het heeft over het algemeen weinig zin om luider te gaan spreken wanneer het kind je niet verstaat, omdat dit vaak alleen maar leidt tot vervorming van het middels hoorapparatuur versterkte geluid. Voorkom ook dat je 'overdreven' gaat praten, dit kan leiden tot een vervormd mondbeeld

Tijdsplanning

- Wees je ervan bewust dat je een kind met een (ernstige) auditieve beperking in zijn spel of andere bezigheid moet storen wanneer je een boodschap aan hem/haar over wil brengen. Een goedgehoord kind kan bijvoorbeeld wel met zijn puzzeltje verder gaan en gelijktijdig een talige boodschap horen, maar een kind met een auditieve beperking moet even stoppen met zijn spel om jouw gezichtsuitdrukkingen, mondbewegingen en gebaren af te lezen.
- Ook om zelf te kunnen gebaren, moet een kind even stoppen met zijn/haar andere bezigheid. Neem dus voldoende tijd voor een interactie-/communicatiemoment waarin je zowel samen in gesprek als samen handelend bezig wilt zijn.
- In een gesprek met meerdere personen heeft een kind steeds even te tijd nodig om te switchen van de ene naar de andere gesprekspartner. Elkaar in de rede vallen is uit den boze; de beurt van de ene persoon dient helemaal afgerond te zijn voordat de volgende persoon de beurt krijgt of kan nemen en de snelheid van beurtwisseling zal lager zijn dan in een gesprek met enkel goedgehoorde personen. Het kan helpen door aan te wijzen wie er spreekt. Voor het goed kunnen volgen

van het gesprek kan het ook helpen om vooraf het gespreksonderwerp weer te geven.

Een interactie-/communicatiemoment starten, beëindigen en onderbreken

Binnen de ICB wordt veel aandacht besteed aan het duidelijk beginnen en afronden van een interactie-/communicatiemoment. Vergeet echter niet het kind ook te informeren over factoren die het interactie-/communicatiemoment doorkruisen of zelfs onderbreken. Horende personen laten zich namelijk gemakkelijk afleiden door geluiden in hun omgeving, waardoor je blikrichting even afdwaalt naar iets wat mogelijk in de interactie en communicatie met het auditief beperkte kind niet relevant is. Of hoe gemakkelijk veer je op wanneer de telefoon gaat of er op de deur geklopt wordt, het kind in verwarring achterlatend? Wijs het kind daarom altijd even op hetgeen waardoor jij wordt afgeleid of leg zo mogelijk uit waarom je het contact onderbreekt en wanneer je terugkeert.